

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«De secreto conflictu curarum mearum» Франческо Петрарки: внутрішній діалог як рефлексія творення нового світогляду

освітнього рівня **«магістр»**
студента II курсу
спеціальності 035 Філологія (035.08 Класичні мови
та літератури (переклад включно)),
галузі знань 03 Гуманітарні науки,
освітньої програми
«Класичні студії та західноєвропейська мова»,
Рябцева Костянтина Альбертовича

Керівник роботи:
канд. філол. наук, доц. Лазер-Паньків Олеся Василівна

Рецензент:
канд. філол. наук, доц. Миронова Валентина Миколаївна

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри
загального мовознавства, класичної
філології та неоелліністики

Протокол № _____ від « _____ » _____

Завідувач кафедри

д-р філол. наук, проф. С. П. Гриценко _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЖИТТЯ І СТАНОВЛЕННЯ ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКИ НА ЧАС НАПИСАННЯ «DE SECRETO CONFLICTU CURARUM MEARUM» 9	
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. ВСТУПНЕ СЛОВО ТА ПЕРЕКЛАД ПЕРЕДМОВИ І ПЕРШОЇ КНИГИ «DE SECRETO CONFLICTU CURARUM MEARUM»	26
Висновки до другого розділу	83
ВИСНОВКИ	84
ЛІТЕРАТУРА	89
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	93
ДОДАТКИ	96

ВСТУП

Франческо Петрарка є однією із найвидатніших постатей в історії не лише італійської, але і загальноєвропейської та світової літератури. Тим не менш, наразі його слава дивовижним чином заснована перш за все на італомовних творах, написаних флорентійським вольгаре, які сам Петрарка вважав другорядними: це насамперед його «Canzoniere» [62] (меншою мірою «I trionfi» [74]), або ж, відповідно до авторської назви, «Francisci Petrarche laureati poete Rerum vulgarium fragmenta», які були визнані літературним каноном італійської поезії (багато у чому зусиллями П'єтро Бембо) та стали зразком для наслідування і джерелом натхнення для поетів і музик з усієї Європи впродовж століть – їх цитували та інтерпретували Чосер і Шекспір, Маро і де Ронсар, Фосколо і Леопарді; їх переспівували мадригалісти Маренціо і Монтеверді та використовували у своїх композиціях Шуберт і Лист.

Однак не слід забувати, що саме латиномовна спадщина Петрарки загалом і зокрема його латинська проза стали основою і наріжним каменем для творчості гуманістів майбутньої доби Відродження не лише у контексті стилю і жанрів – Петрарка відроджує жанр діалогу за прикладом Цицерона, який свого часу перейняв його у Платона і переніс на латинський ґрунт; віднаходить листи Цицерона та на їх основі, разом зі зразками Сенеки і Плінія Молодшого, творить домінуючий у період Відродження епістолярний жанр – але й в аспекті виявлення кризи багатьох старих ідей, поглядів і цінностей на зламі епох, який Петрарка не тільки гостро переживає і висвітлює у власних працях, але й сам активно творить засади нового, відкритого і мобільного літературного та інтелектуального руху, що об'єднує поза межами політичних кордонів людей, які палають пристрастю до античної мудрості, відроджують її та водночас критично і без прикрас оцінюють занепад та деградацію авторитетів, інституцій і освітніх підходів свого сьогодення, внаслідок чого намагаються власноруч запропонувати нові орієнтири і принципи, а також шляхом досвідного пізнання розвінчати численні міфи та упередження минулого, засновані на традиційних неперевіраних догмах авторитетів.

Проте все ще було б несправедливо говорити про визначну роль Франческо Петрарки тільки у контексті загального історичного, культурного і літературного впливу його спадщини (здавалося б, хіба цього мало?!), а тим більше некоректно зводити його латинські твори до об'єктів реконструкції історичних тенденцій епохи, адже центральний, фундаментальний і ключовий аспект передусім його латинських прозових праць – це звернення Петрарки до самого єства і сутності власної душі, своєрідне передбачення психоаналізу, яке вимагало неабиякої мужності, часто через біль і страждання, досліджувати власні бажання, жадання і прагнення, власні вади, хиби і помилки, власні мрії, сподівання і надії, власні страхи, побоювання і непевності. У латинській прозі Франческо немає чільного місця для оспівування художньо досконалого ідеалізованого почуття, вона спрямована на пошук, пізнання і розуміння Петраркою себе та причин свого нещастя, природи і наслідків своїх потягів і пристрастей до слави і кохання, шляхів досягнення душевного спокою і гармонії серед буремних протиріч. Тим не менш, ці праці філософського штибу, як це зазвичай трапляється зі справді якісною літературою, не дарують однозначної відповіді, Петрарка залишається втіленням стражденної самокритичної натури, що живе за умови різкої розбіжності між розумінням свого нещастя і марності своїх швидкоплинних поривань та між усвідомленням того, що абсолютне щастя і вічний спокій навряд чи можуть бути досягнуті посеред виру зовнішніх обставин і внутрішніх перешкод, і що слід діяти та знаходити сенси, цілі та прагнення серед тих умов, у яких народжується кожна смертна людина. Отже, Петрарка не припиняє шукати і прагнути, навіть не знаходячи втіхи, і саме цей пошук, саме цей невтомний поступ геніального розуму і чутливої душі знаменує новий початок в інтелектуальній історії людства завдяки енергії свого творця. Більше того, саме цей пошук якнайбільш щиро засвідчено у праці «*De secreto conflictu curarum mearum*» [84], спершу створеної як своєрідний щоденник цього суперечливого внутрішнього діалогу за присутності Істини, яка надає йому поштовх, проте надалі мовчить. На нашу думку, вкрай символічно, що пошук Істини – це шлях, а не результат, і цей

шлях може стати спільним для всього людства лише тоді, коли він виявиться щирою та усвідомленою потребою для кожного з нас, яким він був і для Франческо Петрарки.

Таким чином, потреба поширення, перекладу та аналізу латиномовної спадщини Петрарки (зокрема «*De secreto conflictu curarum mearum*»), яка має величезне історичне, культурне і літературне значення, а також, незалежно від академічних зацікавлень і вподобань, може виявитися чудовим поштовхом до роздумів і самоаналізу для кожної окремої людини, особливо у контексті доленосних змін і викликів нашого сьогодення, визначає **актуальність** нашої роботи.

Звісно ж, зважаючи на все сказане вище, цілком очевидним є те, що постать і праці Франческо Петрарки як за життя автора, так і впродовж століть після його смерті викликали і продовжують викликати захоплення та інтерес як дослідників, так і читачів. Тим не менш, українська історія видань Петрарки знаходиться лише на стадії зародження: варто згадати часткове та, врешті-решт, повне видання славетної збірки «Канцоньєре» у перекладах І. В. Качуровського [1] та А. О. Перепаді [2] відповідно, тоді як окремі латинські праці Франческо («*De sui ipsius et multorum ignorantia*» [69], «*De vita solitaria*» [71], «*Invective contra medicum*» [77]) взагалі вперше були видані тільки минулого року видавництвом «Апріорі» у перекладі Б. Т. Завідняка [3]. Таким чином, в українському просторі все ще існує просто-таки непочатий край роботи у контексті перекладів латинської спадщини Петрарки, бо тільки тоді стане можливим поширення доступу та поява широкого інтересу до настільки фундаментального в історії літератури автора, а це, у свою чергу, актуалізує науковий пошук.

Що ж стосується зарубіжних видань і досліджень, присвячених не лише італійським, але й менш уславленим у наш час латинським творам Франческо, а також біографії автора та рецепції його спадщини, то таких можна знайти неймовірно багато.

Твори Петрарки (як повноцінні збірки, так і окремі праці) активно друкуються вже від кінця XV століття, незадовго після винайдення і поширення книгодрукування. Серед повних видань слід відзначити надруковані у Венеції (1501 [31], 1503 [32] роки) та Базелі (1496 [30], 1554 [24], 1581 [25]). Перші ж окремі видання «*De secreto conflictu curarum mearum*» з'являються у Страсбурзі (1473 [44]), Антверпені (1489 [27]), Девентері (1498 [26]) та Реджо-Емілія (1501 [14]).

Сьогодні існує багата традиція видання творів Франческо на його батьківщині, в Італії, адже Петрарка є однією із трьох найголовніших постатей в історії італійської літератури разом із Данте та Боккаччо (так звані «три корони» Італії). У цьому контексті необхідно згадати повні видання всієї спадщини Петрарки, підготовані Стоппеллі [22] та Біджі [37]; видання всіх латинських творів Франческо, що побачило світ стараннями Буфано [38]; зрештою, чудове коментоване видання латинської прози Петрарки, про яке подбала відразу група видатних науковців – Мартеллотті, Річчі, Каррара і Б'янкі [23].

Що ж до окремих видань «*De secreto conflictu curarum mearum*», то їх неодноразово друкували у різних країнах світу, переважно у вигляді білінгви: безумовно варті уваги італійські видання Фенці [45] та Дотті [46; 47], які завдяки своєму найбагатшому коментарю, разом із доробком названого вище Каррара [23], були орієнтирами при роботі над нашим перекладом; існує чимало англійських, серед яких видання Манна [42] (найбільше посприяло нашому дослідженню поруч із виданням Фенці), Драпера [43], Ніколза [50], Кароцца і Шея [51], Квіллена [52] (без латинського тексту, проте разом із важливими для розуміння контексту документами); не слід забувати про німецьке видання фон Регна і Гусса [48] та чеське Псіка і Шпічки [41], а також фундаментальну працю іспанського дослідника Франсіско Ріко [54].

Серед робіт, спрямованих на створення якнайбільш детального життєпису Петрарки, найважливішу роль відіграли біографічні праці Уілкінса [59] та Дотті [18; 19], тоді як дослідженню окремих аспектів діяльності

та творчості Франческо (політичних, літературних, світоглядних, полемічних, філологічних тощо), вивченню його впливу на сучасників і наступників, рецепції творів Петрарки у різних країнах та епохах, а також зв'язкам праць Франческо з іншими авторами присвятили себе такі науковці як Бальдассарі [4], Барон [5; 6], Баузі [7], Берте [8], Біллановіч [9; 10; 11], Каппеллі [12; 13], всюдисущий Дотті [15; 16; 17], Фео [20], Фостер [21], Гайс [28], Лі [29], Луцин [33], Манн [34; 35], Мадзотта [36], Феббо і Сальва [39], Роберто і Донателла [40], фон Аухаген, Фаллер і Гурка [49], Квальйо [53], Штірле [55; 56], Трапп [57] та Трінкаус [58].

Отже, **метою** нашого наукового пошуку є поглибити знайомство із постаттю і світоглядом Франческо Петрарки та його латиномовною спадщиною шляхом подання вступного слова та літературного перекладу передмови і першої книги діалогу «*De secreto conflictu curarum mearum*» із попереднім висвітленням найважливіших етапів життя і становлення Петрарки на час його написання. Нашу роботу слід розглядати як перший етап до підготовки перекладу решти книг і коментування всього твору задля надання українському читачеві майбутньої можливості насолодитися однією із перлин латинської прози Франческо Петрарки. Для досягнення окресленої мети дослідження необхідно вирішити наступні **завдання**:

- описати ключові етапи життя і становлення Франческо Петрарки на час написання «*De secreto conflictu curarum mearum*» та проілюструвати їх за допомогою відповідних цитат з інших праць самого автора;
- подати вступне слово і художній переклад передмови і першої книги «*De secreto conflictu curarum mearum*».

Матеріалом дослідження постала літературна спадщина Франческо Петрарки, передусім частково перекладений у межах дослідження твір «*De secreto conflictu curarum mearum*».

Об'єкт дослідження – латинська проза Франческо Петрарки.

Предмет дослідження – внутрішній діалог «De secreto conflictu curarum mearum» як рефлексія творення нового світогляду.

У процесі дослідження було використано наступні **методи**: метод аналізу теоретичної літератури з проблематики дослідження, описовий метод, метод художнього перекладу.

Окремі аспекти даного дослідження були **апробовані** у процесі читання латиною семінарів в «Accademia Vivarium Novum».

Структура роботи. Робота складається зі змісту, вступу, двох розділів, висновків, літератури (59 позицій, у тому числі італійською – 23, англійською – 14, латиною – 9, німецькою – 4, іспанською – 2, французькою – 1, польською – 1, хорватською – 1, чеською – 1), джерел ілюстративного матеріалу (28 позицій оригінальних творів Франческо Петрарки, з яких латиною – 26, італійською – 2) та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ЖИТТЯ І СТАНОВЛЕННЯ ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКИ НА ЧАС НАПИСАННЯ «DE SECRETO CONFLICTU CURARUM MEARUM»

Франческо Петрарка народився 20 липня 1304 року в Ареццо у родині Елетти Канігіані та нотаріуса сера Петракко (П'єтро ді Паренцо), який належав до фракції білих гвельфів і був другом Данте Аліг'єрі. Також Петрарка мав двох братів: Джованні, що народився першим після Франческо, про якого Петрарка ніколи не згадуватиме у своїх працях, та народженого у 1307 році Герардо, що з часом стане на шлях монаха-картузіанця, персонажа низки творів Петрарки.

Батько Петрарки разом із Данте був вигнаний із Флоренції у 1302 році зусиллями ворожої партії – чорних гвельфів, до того ж, сер Петракко був засуджений до відсікання правої руки, тому втеча була необхідною для уникнення покарання. Згодом Петрарка в одному зі своїх листів із циклу «Seniles» [85] згадував, що батько неабияк посприяв освіті сина та зародженню його любові до античних авторів, адже був великим шанувальником Цицерона, і навіть сам би зміг досягнути неабияких висот у царині літератури і філософії, якби не був настільки заклопотаний турботами про сім'ю внаслідок вигнання: *«ego libris Ciceronis incubui, seu nature instinctu, seu parentis hortatu, qui auctoris illius venerator ingens fuit, facile in altum evasurus, nisi occupatio rei familiaris nobile distraxisset ingenium, et virum patria pulsum, onustumque familia, curis aliis intendere coegisset»* [Sen. XVI, 1].

У 1312 році Петракко перевіз родину до Авіньйону, де на той час (у період так званого «Авіньйонського полону») знаходилася резиденція папи. Там батько Петрарки зумів отримати посаду при папському дворі завдяки дружбі та покровительству кардинала Нікколо да Прато. Тим не менш, через перенаселеність невеликого міста, яке було неспроможне вмістити весь потік людей до нового центру церковного життя Західної Європи, Петракко не зміг знайти будинок в Авіньйоні, тож мати Петрарки із дітьми переїхала до містечка Карпантра неподалік від столиці понтифіка. Наприкінці року маленький

Франческо разом із братом Герардо почав вивчати основи граматики, риторики і діалектики під наставництвом нотаріуса і вчителя дисциплін тривіума Конвеневоле да Прато, друга свого батька, а також познайомився із Гвідо Сетте, який стане хорошим другом Петрарки. Якраз у листі до останнього сам Франческо ось так згадує цей щасливий період радості та спокою: *«Meta puerilis nostre peregrinationis illa fuit que ab antiquis Avenio, a modernis Avinio dicta est. Inde, quoniam romano Pontifici et Ecclesie secum ibi tunc noviter peregrinanti, neque in suam sedem usque post annum sexagesimum reversure, locus angustus erat, domorum ea tempestate inops incolarumque colluvie exundans, consilium nostrorum senum fuit ut mulieres cum pueris ad locum proximum se transferrent. In qua transmigratio et nos duo, iam pueri necdum puberes, cum reliquis simul sed ad aliud, hoc est ad scholas gramatice, missi fuimus. Carpentoras loco nomen, urbs parva quidem sed provincie parve caput. Tenes ne memoria tempus illud quadriennii? Quanta ibi iucunditas, quanta securitas, que domi quies, que ve in publico libertas, que per agros otia, quod ve silentium! Tu credo idem sentias; certe ego adhuc illi tempori, imo vero omnium temporum Auctori gratiam habeo, qui id michi spatium tam tranquillum dedit, ut absque ullo rerum turbine pro ingenii inbecillitate doctrine puerilis tenerum lac haurirem, quo ad cibi solidioris alimentum convalescerem»* [Sen. X, 2].

Петрарка навчався у школі Конвеневоле да Прато до осені 1316 року, а потім разом із Герардо та Гвідо Сетте був відправлений вивчати право у Монпельє, адже батько хотів, щоб Франческо став юристом, як і він сам, бо на той час такий рід діяльності обіцяв значно вищий престиж і прибутки, аніж могло принести захоплення античними авторами.

Саме у період навчання у Монпельє стається перша з багатьох трагедій у житті Петрарки – на межі 1318-1319 років зовсім юною, лише у віці 38 років, помирає його мати Елетта. Приголомшений підліток присвячує їй свій перший (наскільки наразі відомо) твір – «Panegyricus in funere matris», який він згодом у дорослому віці переробить в одну зі своїх «Epistole metricae» [72], обігруючи ім'я матері («Eletta») як узагальнення її визначних чеснот («electa» – «обрана»):

«Suscipe funereum genetrix sanctissima, cantum / Atque aures adverte pias, si premia celo / Digna ferens virtus alios non spernit honores. / Quid tibi pollicear, nisi quod velut alta tonantis / Regna tenes Electa dei tam nomine quam re?» [Ep. metr. I, 7, 1-5].

Незабаром після смерті дружини сер Петрарко вирішив змінити місце навчання своїх дітей, відправивши Франческо і Герардо у 1320 році до одного з найбільш шанованих освітніх закладів Європи – Болоньї, знову-таки у супроводі Гвідо Сетте та наставника, який мав опікуватися повсякденним життям юнаків. Однак Петрарка, попри успіхи у навчанні, був байдужий до юриспруденції, адже не бачив можливостей для справжнього застосування авторитету справедливих законів серед дійсних обставин їх вжитку з боку своїх зіпсованих і корумпованих сучасників, до того ж, його пристрасть до античної літератури, зокрема Цицерона і Вергілія, значно переважала прагнення досліджувати дріб'язкові правові нюанси лише з метою особистого збагачення всупереч моральним принципам.

Ось так Петрарка пояснював свою незацікавленість юридичними студіями через протиріччя між справедливими законами та їх реальним ужитком у листі-посланні «Posteritati» [81]: *«Inde ad Montem Pessulanum legum ad studium profectus, quadriennium ibi alterum; inde Bononiam, et ibi triennium expendi et totum iuris civilis corpus audivi: futurus magni propectus adolescens, ut multi opinabantur, si cepto insisterem. Ego vero studium illud omne destitui, mox ut me parentum cura destituit. Non quia legum michi non placeret autoritas, que absque dubio magna est et romane antiquitatis plena, qua delector; sed quia earum usus nequitia hominum depravatur. Itaque piguit perdiscere quo inhoneste uti nollem, et honeste vix possem, et si vellem, puritas inscitie tribuenda esset»* [Post. 17].

А так – протиставляв буденні сегменти правового регулювання описаним у працях Цицерона «найбільш цілющим законам життя» та бідкався через марно витрачений час в одному з листів «Seniles»: *«Sic cepto in studio, nullis externis egens stimulis, procedebam, donec victrix industrie cupiditas, iuris civilis ad studium me detrusit, ut si dis placeret, addiscerem, quid iuris de commodato et*

mutuo, de testamentis et codicillis, de prediis rusticis et urbanis, et obliviscerer Ciceronem vite leges saluberrimas describentem. In eo studio septennium totum perdidit, dicam verius quam exegi» [Sen. XVI, 1].

Тим не менш, болонський етап навчання Петрарки не виявився аж зовсім даремним, оскільки, окрім набутих знань із юриспруденції, Франческо завів дружбу із багатьма однолітками, і деякі з цих зв'язків збереглися майже впродовж усього життя Петрарки, зокрема дружба із Джакомо Колонною. До того ж, Франческо познайомився із представниками болонських літературних кіл, передусім Джованні дель В'ірджіліо та Бартоліно Бенінказа, що підживлювало захоплення Петрарки античними авторами та сприяло літературним студіям, пошукам і колекціонуванню книг.

Також варто зазначити, що перебування у Болоньї не завжди було мирним і спокійним: у 1321 році в університеті спалахнули жорстокі заворушення після обезголовлення студента, що змусило Франческо, Герардо та Гвідо тимчасово повернутися до Авіньйону. Згодом вони відновили навчання на період з 1322 по 1325 рік.

У 1326 році батько Петрарки сер Петракко помирає, внаслідок чого Франческо остаточно залишає юридичний факультет Болонського університету, де він досі продовжував навчатися заради втілення надій останнього з батьків, і повноцінно присвячує себе улюбленій справі – класичним студіям. Проте для такого стилю життя Петрарка мав здобути покровительство впливової особи, адже діяльність інтелектуала потребувала протекції та фінансової підтримки задля можливості вільно зосередитися на літературних інтересах, не будучи надто обтяженим гострою необхідністю забезпечувати повсякденне життя на рівні побуту, що зокрема свого часу стало на заваді батькові Петрарки, як ми згадували раніше.

Таке покровительство Франческо знайшов завдяки підтримці свого університетського друга, Джакомо Колонни, який познайомив Петрарку зі своїм братом, католицьким кардиналом Джованні Колонною, що прийняв Франческо до свого оточення у 1330 році. Ставши хорошим другом,

улюбленим співрозмовником і фактично частиною сім'ї одного з найвпливовіших кардиналів того часу, Петрарка отримав не лише безпеку, фінансування і дозвілля задля продовження власних студій і досліджень античної спадщини, але й низку корисних знайомств із тогочасною європейською культурною, релігійною і політичною елітою; серед інших у тому-таки 1330 році Франческо подружився із талановитим фламандським музиком Людвігом ван Кемпенем, якого він називав «своїм Сократом» і якому присвятив збірку листів «Familiars» [73]. Більше того, важливість Петрарки для кардинала підкреслює той факт, що Джованні Колонна довіряв Франческо дипломатичні місії в інтересах своєї родини, адже виняткова освіченість такого посла безумовно сприяла укріпленню її авторитету.

Також відомо, що Петрарка невдовзі після залучення до оточення кардинала прийняв священний сан, ставши каноніком, проте, попри стан члена духовенства вже з 1330 року, він все одно матиме дітей, народжених від невідомих жінок – Джованні (народиться у 1337 році) і Франческу (побачить світ у 1343 році).

Ще раніше, 6 квітня 1327 року, в церкві Санта-К'яра в Авіньйоні Петрарка вперше зустрів Лауру, яка стане коханням усього його життя і буде оспівана у найбільш уславленому творі Франческо – «Francisci Petrarche laureati poete Rerum vulgarium fragmenta», наразі більше відомому як «Canzoniere» [62]. Слід зауважити, що постать Лаури викликала найрізноманітніші думки з боку літературознавців: одні ототожнювали її з Лаурою де Новес, реальною жінкою, одруженою з Уго де Садом, яка померла у 1348 році від епідемії чуми, як власне і Лаура Петрарки, інші ж вважали, що Лаура була алегоричним зображенням символу поезії – лавра (образ, оспіваний у «Метаморфозах» Овідія та прекрасно відомий Франческо).

Зрештою, формально саме як представник сім'ї Колонна навесні-влітку 1333 року Петрарка здійснює подорож Північною Європою, проте Франческо, наділений дуже великою свободою завдяки дружбі кардинала, насправді не лише виконав невелике доручення, але й скористався нагодою пізнати місця,

про які він раніше тільки читав у книгах, завести цікаві знайомства і здобути нові знання.

Ця подорож стане вкрай важливим моментом у житті Петрарки, адже відвідуючи Париж, Гент, Льєж, Аахен, Кельн і Ліон та на власному досвіді переконуючись в істинності або хибності тих чи інших стародавніх свідчень, Франческо усвідомлює і творить новий образ ученого, значно відмінний від найбільш поширеного на той час: Петрарка розуміє, що справжня вченість не може бути заснована винятково на читанні книг та впертому просуванні незмінних теоретичних догм, яким би великим не був авторитет їх авторів, але їй потребує досвідного пізнання з метою підтвердження чи спростування тих чи інших відомостей. Тож критичність при засвоєнні знань та невпинне прагнення до їх перевірки і вдосконалення замість слідування усталеним твердженням, а також нестримна жага особисто пізнати якомога більше розмаїття людських звичаїв і особливостей замість прийняття на віру упереджених суджень щодо тих чи інших людей та народів завдяки Петрарці з часом стануть одними з ключових елементів нового світогляду.

Ось так Франческо обґрунтовує досвідне пізнання як питому ознаку спрямованого до високого і шляхетного розуму, послуговуючись славнозвісним прикладом давньогрецького героя Одісея в одному з листів циклу «Familiares»: *«ivit et ad Troiam atque inde longius Ulixes, maria lustravit ac terras, nec ante substitit quam urbem sui nominis occidentis ultimo fundasset in litore; et erat illi domi decrepitus pater, infans filius, uxor iuvenis et procis obsessa, cum ipse interea circeis poculis, Sirenum cantibus, Cycloperum violentiis, pelagi monstris ac tempestatibus decertaret. [25] Vir erroribus suis clarus, calcatis affectibus, neglecto regni solio et tot pignoribus spretis, inter Scyllam et Caribdim, inter nigrantes Averni vertices easque difficultates rerum ac locorum que legentis quoque animum fatigent, senescere maluit quam domi, nullam aliam ob causam quam ut aliquando senex doctior in patriam remearet. [26] Et revera si experientia doctos facit, si mater est artium, quid artificiosum quid ve alta laude dignum speret, qui paterne domus perpetuus custos fuit? Boni villici est in proprio rure consistere, terre sue vim*

boumque mores et naturas aquarum atque arborum seminumque successus et oportunitates temporum et vicissitudines tempestatum, rastra demum et ligones et aratra cognoscere. [27] At nobilis inque altum nitentis animi est, multas terras et "multorum mores hominum" vidisse atque observasse memoriter; verissimumque est quod apud Apuleium legisti: «non immerito» enim, inquit, «prisce poetice divinus auctor apud Graios, summe prudentie virum monstrare cupiens multarum civitatum obitu et variorum populorum cognitu summas adeptum virtutes cecinit». Quod poeta noster imitatus, suum Eneam scis quot urbibus atque litoribus circumducit» [Fam. IX, 13, 24-27].

Іншим фундаментальним результатом північних мандрів Петрарки стала знахідка у Льежі промови Цицерона «Pro Archia poeta» та приписуваної йому ж «Ad equites Romanos». Це відкриття не було випадковим одноразовим явищем: Франческо в усіх своїх подорожах завжди шукав і досліджував рукописи у бібліотеках та монастирях з метою віднайти античні твори, занедбані та забуті в епоху відсутності інтересу до них. Така діяльність надихнула і спонукала послідовників Петрарки, як сучасників, так і майбутніх гуманістів, із часом розвинути повноцінний масштабний рух із метою відновлення античної спадщини та її використання при творенні нового світогляду.

До того ж, ця активність Петрарки мала свої передумови, адже як було зазначено раніше, важливе значення для зародження потужного літературного потягу Франческо мав батько, палкий шанувальник Цицерона та латинської літератури. Свого часу пан Петракко передав своєму синові рукопис, що містив твори Вергілія та «Rhethorica» Цицерона (нині відома як праця анонімого автора, на той час «Риторика до Гереннія» приписувалася Цицерону), а у 1325 році подарував кодекс із працею «Etymologiae» Ісидора Севільського та ще один, який містив листи святого Павла. Того ж року Петрарка почав все більше цікавитися патристикою і придбав собі кодекс «De civitate Dei» Блаженного Августина, а ближче до 1333 року познайомився і встановив дружнє спілкування із монахом-августинцем Діоніджі ді Борго Сан Сеполькро, який подарував йому кишеньковий кодекс із «Confessiones» Августина, читання

якого ще більше посилило пристрасть Франческо до святоотцівської духовності августинців. Після смерті свого батька та вступу на службу до сім'ї Колонна Петрарка порунив у пошуки забутих античних праць, згодом знайшовши серед рукописів Ватиканської апостольської бібліотеки твір «Naturalis historia» Плінія Старшого.

Окрім власне пошуків античних праць, у період 1320-1330 років Франческо заклав підґрунтя для зародження сучасного філологічного методу, заснованого на принципі *collatio* – аналізі всіх можливих варіантів рукописів класичних творів заради їх очищення від помилок монахів-переписувачів із подальшим виправленням (*emendatio*) або гіпотетичним доповненням уривків із прогалинами чи незрозумілими елементами. На основі цих методологічних передумов Петрарка працював, з одного боку, над реконструкцією фундаментального доробку найславетнішого римського історика Тита Лівія «Ab Urbe condita», з іншого – над композицією великого кодексу, що вміщував би всі твори Вергілія, який наразі відомий як «Virgilio Ambrosiano» («Вергілій Амброзіанський»).

Також не потрібно забувати, що Петрарка народився і виріс у вигнанні, тому своє уявлення про рідну Італію він сформував завдяки видатним античним прикладам доблесті і чесноти, які він черпав із вічних праць римських авторів. Для Франческо чинний стан речей, коли Італія втратила статус як політичного, так і церковного центру Європи через відсутність імператора Священної Римської імперії на її теренах та «Авіньйонський полон» католицької церкви, видавався неймовірною ганьбою і несправедливістю.

Саме через це Петрарка, вже здобувши неабияку славу та авторитет в освічених колах Європи, почав підтримувати переписку із новообраним у 1334 році понтифіком Бенедиктом XII, якого він намагався переконати повернутися до Риму (як і належить Папі Римському!) у своїх метричних листах, порівнюючи Вічне місто із нареченою, яка все ніяк не дочекається своєї долі – понтифіка: «*En modo tempus adest. / Iam questio longa quievit / Consilio*

sopita tuo, iam Roma futuri / Anxia te sponsum repetit, te cuncta parentem / Italia expectat. Succurre precantibus ultro» [Ep. metr. I, 5].

Однак надіям Петрарки на повернення Папи до Риму не судилося справдитися впродовж усього життя, хіба що можна згадати куди більш пізнє швидкоплинне перебування Урбана V поблизу міста у період 1367-1369 років, яке, проте, було швидко перерване вимогою повернутися до Авіньйону внаслідок тиску церковної еліти.

Тим часом на початку 1337 року Франческо нарешті здійснює подорож до Риму на прохання свого друга Джакомо Колонни, який хотів відвідати Вічне місто разом із ним, і втілює в життя свою давню мрію. Друзі побоювалися, що рештки давньої величі у вигляді руїн старовинних будівель та сучасна жалюгідна римська дійсність справлять гнітюче враження на Петрарку, натхненного класичними образами незрівнянної римської слави, проте попри їх очікування Франческо залишився у захваті, зумівши сприйняти минулі блиск і могутність Вічного міста у його дійсному стані навіть дужче. Ось так він писав про свої враження у листі до Джованні Колонни: *«Unum hoc tacitum noluerim: contra ac tu suspicabaris accidit. Solebas enim, memini, me a veniendo dehortari, hoc maxime pretextu ne, ruinosae urbis aspectu fame non respondente atque opinioni mee ex libris concepte, ardor meus ille lentesceret. Ego quoque, quamvis desiderio flagrarem, non invitus differebam, metuens ne quod ipse michi animo finxeram, extenuarent oculi et magnis semper nominibus inimica presentia. [3] Illa vero, mirum dictu, nichil imminuit, sed auxit omnia. Vere maior fuit Roma, maioresque sunt reliquie quam rebar. Iam non orbem ab hac urbe domitum, sed tam sero domitum miror» [Fam. II, 14, 2-3].*

Повернувшись до Провансу влітку 1337 року, Петрарка придбав собі будинок у долині Воклюз (Vallis Clausa), намагаючись уникнути бурхливого життя Авіньйону, середовища, яке він поступово зненавидів як живий символ моральної розбещеності та лицемірства папської аристократії. У свою чергу, Воклюз був якраз тим осередком спокою і гармонії, де Петрарка зумів зосередитися на своїй літературній діяльності та час від часу приймати у якості

гостей невелике коло своїх найближчих друзів, разом із якими Франческо міг насолоджуватися високим рівнем інтелектуального і культурного діалогу та духовності.

Природну ідилію улюбленої долини Петрарка описував у своїх листах наступним чином: «*Nullus hic tyrannus minax, nullus civis insolens; non obtreptatoris rabidi lingua mordacior, non ira, non civilis factio, non querimonie, non insidie, non clamor, non strepitus hominum, non tubarum clangor, non fragor armorum; nulla preterea avaritia, nullus livor, nulla prorsus ambitio, nullum superbi limen cum tremore subeundum; sed gaudium et simplicitas et libertas et inter divitias pauperiemque status optabilis; sed sobria et humilis et mansueta rusticitas, gens innocua, plebs inermis, regio pacifica, cuius presul vir optimus et bonorum amicissimus consequens erit ut te in fratrem habeat, quoniam nos habet in filios. Quid de aliis loquar? aer hic blandus ac suaves aure, tellus aprica, fontes nitidi, piscosum flumen, umbrosum nemus, antra humida recessusque herbidi et prata ridentia; hic mugitus boum, avium cantus murmurque nimpharum penitusque abdita et ex re nomen habens clausa vallis et amena. In circuitu autem certatim Bacho grati colles ac Minerve, neve in his que ad esum potumque pertinent parasitico more, quod non soleo, curiosius immorer, breviter sic habe: quicquid seu in terris seu in aquis hic nascitur, tale esse ut in Paradiso deliciarum, sicut theologi loquuntur, sive, ut poete, in campis Elysiis natum putes. Siquid vero, ut est animus hominis sepe voluptuosior quam oportet, exiguo ruri desit, facile finitimorum locorum ubertate supplebitur» [Fam. XVI, 6, 20-23].*

Більше того, саме у цей період Петрарка плекає ідею двох творів, що стануть його найбільшими задумами, однак, за іронією долі, ніколи не будуть завершені – «Africa» [60] та «De viris illustribus» [70]. Такий намір був викликаний не лише художніми мотивами та захопленням улюбленою античністю, але й гострим відчуттям Франческо, що у сучасній йому дійсності великі постаті, наділені винятковими чеснотами і гідні наслідування, є поодинокими винятками на тлі загальної деградації і морального занепаду. Тож Петрарка прагнув відшукати та актуалізувати античні приклади доблесті, щоб

спонукати своїх сучасників до етичного зростання і покращення свого життя, чеснот і вченості.

Отже, перша праця є поемою, яка, маючи за взірць «Енеїду» Вергілія, повинна була оспівати зразкову доблесть видатного римського полководця Сципіона Африканського під час війни з Ганнібалом, таким чином створивши аналог найвидатнішого поетичного твору латинської літератури. Друга ж, наслідуючи принцип твору Тита Лівія, мала висвітлити низку зразкових характерів і персонажів античної історії, які формували і визначали її.

Петрарка чудово усвідомлює даремність покладання значних надій на реституцію Італії як центру політичного і релігійного життя Європи внаслідок своїх невдалих спроб спроб переконати до повернення туди понтифіка та імператора (хоча Франческо ще не раз намагатиметься досягнути свого), тож натомість вирішує повернути батьківщині славу головного осередку культури, наук і мистецтв.

Ім'я Петрарки поширюється по Європі через низку причин, серед яких вирізняються приголомшлива освіченість, видатна новаторська літературна і філологічна діяльність та велич задумів, однак непересічну роль відіграють авторитет і сприяння з боку його друзів і покровителів – перш за все це вплив родини Колонна на церковні та пов'язані з ними університетські кола (зокрема у Сорбонні), а також зв'язки отця Діоніджі ді Борго Сан Сеполькро, який розповідає про Франческо при дворі правителя Неаполітанського королівства Роберта Анжуйського, одного з найбільш освічених монархів свого часу.

Сам же Петрарка сподівається відродити давню славу поетів та значення поезії, вважаючи вишукану поетичну форму важливим аспектом пошуку істини та виховання людини, бо переконаний у тому, що поети «під покровом вигадки» розглядають те саме, що і філософи – природу речей, моральне життя, історію тощо – але водночас пізнання, здобуте внаслідок розгадування таємниці вигаданих поетичних образів, виявляється навіть солодшим, як і все те, чого людина досягає великою працею. Ось так сам Франческо пише про це у «Collatio Laureationis» [64]: «*Sed, si tempus non deforet, nec vererer auribus vestris*

inferre fastidium, possem facile demonstrare poetas, sub velamine figmentorum, nunc fysica, nunc moralia, nunc hystorias comprehendisse, ut verum fiat quod sepe dicere soleo: inter poete et ystorici et philosophi, seu moralis seu naturalis, officium hoc interesse, quod inter nubilosum et serenum celum interest, cum utrobique eadem sit claritas in subiecto, sed, pro captu spectantium, diversa. [8] Eo tamen dulcior fit poesis, quo laboriosius quesita veritas magis atque magis inventa dulcescit; hoc non tam de me ipso, quam de poetice professionis effectu dixisse satis sit, neque enim, quamvis poetarum more ludere delectet, sic poeta videri velim, ut non sim aliud quam poeta» [Coll. Laur., IX, 7-8].

Задля досягнення такої мети Петрарка на власному прикладі бажає відродити стародавній звичай нагородження видатних поетів лавровим вінком, проте він робить це не тільки заради особистої слави (мотив, який безумовно присутній), але й вважає, що таке публічне визнання може стати стимулом для творчої діяльності поетичних талантів повсюди. Для цього він через друзів звертається за підтримкою до згаданого вище короля Роберта Анжуйського, а згодом і сам пише йому у листі: «*'Parva res', fortasse dixerit quispiam; sed profecto novitate conspicua et Populi Romani plausu ac iocunditate percelebris; lauree morem non intermissum modo tot seculis, sed ibi iam prorsus oblivioni traditum, aliis multum diversis curis ac studiis in republica vigentibus, nostra etate renovatum te duce, me milite. [3] Scio quedam, et per Italiam et apud exterarum nationes, ingenia clarissima, que nichil ab hoc proposito nisi desuetudo longior et semper suspecta rerum novitas arcebat; ea deinceps, postquam in meo capite periculum fecere, brevi consecutura et Romanas lauros certantibus studiis decerptura, confido» [Fam. IV, 7, 2-3].*

Водночас Петрарка мав хороші стосунки із тогочасним канцлером (ректором) Сорбонни Роберто де Барді, тож 1 вересня 1340 року він дивовижним чином в один і той же день (як стверджує сам) отримав одразу дві пропозиції щодо поетичної коронації: у Парижі від Сорбонни та у Римі від Сенату. Франческо, звісно ж, обирає улюблене Вічне місто.

Тим не менш, Петрарка не хотів бути увінчаним поетичною короною лише через дружні зв'язки і вже наявну блискучу репутацію поета й ученого, тому він на запрошення Роберта Анжуйського у лютому 1341 року вирушає до Неаполя неначе на іспит з боку освіченого монарха, щоб особисто підтвердити свої знання і таланти перед авторитетним судженням короля, перш ніж прибути до Риму для коронації. Так Франческо описує досвід перебування при дворі закоханого у науки і мистецтва правителя у посланні «Posteritati»: *«Unde Neapolim primum petere institui; et veni ad illum summum et regem et philosophum, Robertum, non regno quam literis clariorem, quem unicum regem et scientie amicum et virtutis nostra etas habuit, ut ipse de me, quod sibi visum esset censeret. A quo qualiter visus, et cui quam acceptus fuerim, et ipse nunc miror et tu, si noveris, lector, puto mirabere. [30] Audita autem adventus mei causa, mirum in modum exhilaratus est, et iuvenilem cogitans fiduciam, et forsitan cogitans honorem, quem peterem, sua gloria non vacare, quod ego eum solum iudicem ydoneum e cunctis mortalibus elegissem. Quid multa? [31] Post innumeras verborum collationes variis de rebus, ostensamque sibi Africam illam meam, qua usqueadeo delectatus est, ut eam sibi inscribi magno pro munere posceret – quod negare nec potui certe, nec volui – super eo tandem pro quo veneram certum michi deputavit diem, et a meridie ad vesperam me tenuit. Et quoniam, crescente materia, breve tempus apparuit, duobus proximis diebus idem fecit. Sic triduo excussa ignorantia mea, die tertio me dignum laurea iudicavit»* [Post. 29-31].

Успішно склавши триденний іспит Роберта, який був настільки вражений здібностями Франческо, що навіть запропонував йому провести церемонію у Неаполі, Петрарка все ж вирушив до Риму і був увінчаний лавром на Капітолійському пагорбі сенатором Орсо дель Ангіллара у період між 8 і 17 квітня. Варто зазначити, що Роберт не лише спокійно сприйняв відмову поета, але й послав свого представника на коронацію задля підтвердження власної прихильності.

Однак подальше життя Франческо було сповнене душевного неспокою внаслідок болючих втрат і переосмислень, які стали передумовою для творчості

філософського спрямування з метою пошуку внутрішньої гармонії та полегшення страждань від постійних нещасть.

Незабаром після церемонії, коли Петрарка знаходився у Пармі, він отримав жахливу звістку про передчасну смерть свого близького друга Джакомо Колонни у вересні 1341 року, яка принесла Франческо невимовний біль. У наступні роки смерть забрала інших дорогих Петрарці людей: спершу отця Діоніджі (31 березня 1342), а згодом короля Роберта Анжуйського (19 січня 1343). До того ж, у цей період улюблений брат Герардо вирішив здійснити докорінну зміну: зовсім покинути світське життя та стати картузіанцем, ченцем одного із найбільш суворих християнських орденів, що змусило Франческо глибоко переоцінити свій спраглий до задоволень стиль життя, який досі був у край схожим на братів.

Більше того, перебування в Авіньйоні невдовзі після італійської подорожі аж ніяк не поліпшувало стан Петрарки, оскільки папська столиця все більше виглядала осередком усіх можливих злочинів і вад, зокрема абсолютної культивуації брехні та обману, про що Франческо вкрай яскравими барвами гнівно пише в анонімних (задля безпеки друзів) листах, згодом зібраних у «*Liber sine nomine*» [79]: «*Novi expertus ut nulla ibi pietas, nulla caritas, nulla fides, nulla Dei reverentia, nullus timor, nichil sancti, nichil iusti, nichil equi, nichil pensi, nichil denique vel humani. Amor, pudor, decor, candor inde exulant. De veritate quidem sileo; nam quis usquam vero locus, ubi omnia mendaciis plena sunt: aer, terra, domus, turres, vici, atria, platee, porticus, vestibula, aule, thalami, tectorum laquearia, murorum rimule, diversoria edium, penetralia templorum, indicum subsellia, pontificum sedes? ad postremum ora hominum, nutus, gestus, voces, frontes, animi? Quid ais? An mentior an vero de mendaciis verum loquor? Si illic fuisti et nullo tuo maiore negotio distractus in nephariam illam scelerum scenam acumen ingenii atque oculos intendisti, alium iudicem non optabo, quam scilicet omnia ibi virtute veroque sint vacua, plena criminibus, plena fallaciis, plena fucis, plena blanditiis, plena pessimis artibus ambitionis, avaritiae, superbiae, livoris. Vidisti ficte et inaniter fieri omnia, non tantum hominibus, sed Deo. Notasti risus subdolos,*

corda flebilis, serena supercilia, nubilas mentes, molles manus, actus asperrimos, angelicas voces, demoniacas intentiones, suaves cantus, ferrea pectora, et verba predulcia pulmone amaro et sicco ore cadentia summisque labiis vix expressa, in quibus plane daviticum illud impletur. «Molliti enim sunt sermones eorum super oleum et ipsi sunt iacula». Neque vero impunitum modo apud eos, sed gloriosum etiam est mentiri, ceu maioris sit ingenii qui fefellit, maioris status quem increpare audeat nemo» [Sine nom. XIV].

Також в Авіньйоні восени 1342 року Петрарка познайомився і подружився із Кола ді Рієнцо, майбутнім римським трибуном, що намагатиметься і навіть на короткий термін зуміє встановити у Римі демократичний режим, спрямований на відновлення міста і його давньої величі, однак у 1347 році буде подоланий опозицією римської аристократії на чолі з родиною Колонна, що стане останнім кроком перед відходом Петрарки від своїх покровителів, адже того ж року Франческо залишить оточення кардинала Джованні Колонни, дружба з яким все більше нагадувала відносини господаря і підлеглого, аніж взаємини рівних, які Петрарці пощастило мати із його нині померлим братом Джакомо Колонною.

Попри болючі особисті перипетії, наукова діяльність Петрарки призвела до революційного відкриття: під час чергового перебування в Італії у 1345 році Франческо знайшов у Веронській бібліотеці досі невідомі листи Цицерона «Ad Brutum», «Ad Atticum» та «Ad Quintum fratrem». Важливість знахідки неможливо переоцінити, адже на їх основі (разом із листами Сенеки і Плінія Молодшого) Петрарка створить епістолярний жанр, що стане одним із ключових напрямів за доби Відродження та надасть літературі більш особистого виміру, який був нехарактерний для середньовічних трактатів. Власне, саме безпосередність і невимушеність особистих листів Цицерона до друзів стали зразком для вже часто цитованих у межах нашої роботи збірок самого Петрарки – «Familiares» та «Seniles». Також варто згадати, що у тій же Вероні Петрарка познайомився із П'єтро Аліг'єрі, сином Данте, з яким підтримував чудові дружні стосунки.

Що стосується літературної активності Франческо, на цей же період випадає написання збірки історичних анекдотів «*Regum memorandarum libri*» [83] (праця, що так само не буде завершена, як і «*Africa*» та «*De viris illustribus*»), а також початок роботи між 1346 і 1347 роками над творами «*De otio religioso*» [67], натхненним відвідуванням Петраркою брата Герардо у монастирі картезіанців, та «*De vita solitaria*» [71], заснованим на порівнянні спокійного усамітненого життя із бурхливим виром міста, для чого Франческо керувався власним досвідом мешкання як в ідилії долини Воклюз, так і серед розпусти ненависного Авіньйону; ці праці у подальшому будуть перероблені та доповнені на більш пізніх етапах життя Петрарки.

Проте наступний 1348 рік став катастрофою не лише для Франческо, але й без перебільшення для всієї Європи, позаяк свій лютий поступ її теренами розпочала найжахливіша епідемія чуми в історії, відома як «Чорна смерть». Тож Петрарка, окрім необхідності пошуку нових покровителів після від'їзду від родини Колонна, був змушений знову і знову оплакувати смерті своїх найдорожчих людей: померли його друзі-поети – флорентійці Сеннуччо дель Бене, Бруно Казіні і Франческіно дель Альбіцці; померли кардинал Джованні Колонна, давній заступник Франческо, та його батько Стефано Колонна Старший; померла і його кохана Лаура, про смерть якої 8 квітня Петрарка дізнався майже через місяць, лише 19 травня.

Наступні роки життя Петрарки аж до самої смерті геніального автора ряснітимуть важливими знайомствами (зокрема із Боккаччо та Андреа Даноло), подарують світові остаточні редакції вже згаданих нами праць і нові твори («*Bucolicum carmen*» [61], «*Collatio coram domino Iohanne, francorum rege*» [63], «*De gestis Cesaris*» [65], «*De insigni obedientia et fide uxoria*» [66], «*De remediis utriusque fortunae*» [68], «*De sui ipsius et multorum ignorantia*» [69], «*Invectiva contra eum qui maledixit Italie*» [75], «*Invectiva contra quendam magni status hominem*» [76], «*Invective contra medicum*» [77], «*Itinerarium ad sepulcrum Domini*» [78], «*Orationes*» [80], «*Psalmi penitentiales*» [82], «*Varie*» [87]), а також міститимуть інші відкриття і подорожі, проте наш короткий життєпис

Франческо Петрарки завершується *hic et nunc*, адже саме у цей час абсолютного страждання і невимовного відчаю Петрарка починає писати діалог, до якого він повертатиметься завжди, і який стане віддзеркаленням тривоги душі батька Відродження – «*De secreto conflictu curarum mearum*» [84].

Висновки до першого розділу

Таким чином, завдяки розгляду ключових етапів життя і становлення Франческо Петрарки на час написання «*De secreto conflictu curarum mearum*» та їх ілюстрацією за допомогою праць самого автора, нам вдалося відзначити, що Франческо був змушений рости у сім'ї вигнанця за межами власної батьківщини, проте любов батька до античної літератури і власні схильності юнака дозволили Петрарці вже з молодих літ запалитися пристрасною до читання класичних латинських авторів. Згодом Франческо знайшов учителів, друзів і покровителів, які змогли належним чином оцінити його здібності та посприяти на шляху до неймовірних здобутків у царині літератури, пошуках рукописів, філологічній діяльності.

Слава Петрарки досягла нових висот після коронації лавровим вінком на Капітолійському пагорбі, однак життя Франческо аж ніяк не було легким і безхмарним: рання смерть матері та батька, тривала потреба зносити юридичні студії попри власні інтереси, низка передчасних смертей найближчих друзів, відхід улюбленого брата Герардо у монахи, зрештою катастрофічна хвиля епідемії «Чорної смерті», яка забрала життя ще більшої кількості найдорожчих людей Петрарки (зокрема коханої Лаури), призвели до того, що творчість Франческо стала набувати все більшого філософського спрямування заради подолання власних страждань і нещастя та створення нових моральних прикладів і орієнтирів за рахунок синтезу античної та християнської традицій, щоб допомогти людині зазирнути до потаємних глибин власної душі та досягнути внутрішнього спокою у час доленосних змін у край складної історичної епохи.

РОЗДІЛ 2.

ВСТУПНЕ СЛОВО ТА ПЕРЕКЛАД ПЕРЕДМОВИ І ПЕРШОЇ КНИГИ «DE SECRETO CONFLICTU CURARUM MEARUM»

«De secreto conflictu curarum mearum» або просто «Secretum» є фундаментальною працею для розуміння характеру і світогляду Франческо Петрарки. Твір було задумано вже у 1342-1343 роках (період смерті близьких друзів автора та відходу брата Герардо у монахи, про що згадано у першому розділі нашого дослідження), коли власне і відбувся уявний діалог Франциска та Августина за мовчазної присутності Істини – персонажів твору, які символізують протиборство двох головних складових душі Франческо: вкрай чутливої, спраглої до земної слави і майже фанатичного оспівування кохання (Франческо) та розсудливої і зверненої до роздуму і пізнання істини (Августин).

Тим не менш, таке розмежування не є аж настільки чітким і хрестоматійним, позаяк сама сутність цього твору полягає у спробі знайти спосіб позбутися душевних страждань, які зумовлені не так відсутністю розуміння їх причин (Петрарка усвідомлює своє нещастя та ті риси і вчинки, які сприяють збереженню цього стану), як відчаєм Франческо стосовно власної здатності їх подолати за умови постійного конфлікту між високими прагненнями до пізнання вічного та бажаннями, спрямованими до минулого.

До того ж, образ Блаженного Августина у творі не є його історичною реконструкцією, бо Августин Петрарки спирається на мудрість класичних авторів значно частіше, аніж звертається до християнського вчення (особливо це стосується тверджень стоїків), і навіть більше – подекуди цитує праці, які справжній Августин ніколи не читав. Це підкреслює прагнення автора узгодити золоту античну спадщину із важливими початками християнської моралі з метою створення нового орієнтиру для самопізнання, самоаналізу і самовдосконалення, однак Франческо не намагається абсолютизувати чи

догматизувати будь-які твердження без раціонального обґрунтування і належних прикладів, які щедро наводять обидва персонажі твору.

Попри обрану автором дату подій твору (1343 рік), на яку натякає Августин у третій книзі, зазначаючи, що йшов 16-й рік, відтоді як Петрарка вперше побачив Лауру (1327 рік), детальне дослідження рукописних копій праці насамперед у виконанні Ханса Барона [5; 6] і Франсіско Ріко [54] виявило, що вона була створена між 1347 і 1353 роками. Більше того, Франческо ще повертався до неї і вносив зміни щонайменше у 1358 році.

Неймовірна щирість і самокритичність Петрарки пояснюються тим, що діалог був задуманий як таємний особистий щоденник, про що сам автор говорить у передмові до твору, проте витонченість стилю та органічна структура можуть наштовхнути на думку, що Франческо розглядав можливість майбутньої публікації, прижиттєвої чи вже посмертної.

Зрештою про існування діалогу стало відомо тільки після смерті Петрарки (1374) у період між 1378 і 1379 роками завдяки ченцю Тедальдо делла Каса, який зробив копію єдиного рукопису Франческо разом із примітками автора, де також згадувалися дати попередніх важливих редакцій твору – 1347, 1349, 1353.

Найбільш важливими зразками і джерелами натхнення для діалогу послужили праці, зв'язок яких із «Secretum» заслуговує на окремі дослідження і наукові розвідки: «Tusculanae disputationes» Цицерона, «De consolatione philosophiae» Боеція, «De tranquillitate animi» Сенеки та, звісно ж, «Confessiones» Блаженного Августина.

Твір складеться з передмови та трьох книг, які присвячені:

- I. Загальному розумінню нещастя і його причин, взаєминам душевного страждання і щирої волі до їх подолання;
- II. Розгляду смертних гріхів та слабкості Петрарки перед деякими з них;
- III. Аналізу двох головних потягів поета – любові до Лаури та пристрасті до минущої слави.

Що стосується нашого перекладу, було вирішено подати його разом із латинським оригіналом, адже принцип білінгви при публікації текстів давніми мовами, якого вкрай не вистачає українській видавничій традиції, дозволяє вирішити низку завдань, серед яких у нашому випадку доречно зазначити наступні:

- Навіть читач-початківець латинських творів здобуває можливість насолодитися красою оригіналу завдяки співставленню із перекладом та ще більше запалати бажанням досягнути високого рівня латини задля безпосереднього прочитання;
- Філолог отримує нагоду проаналізувати автентичний авторський текст, без правок і корекцій, і відповідно дослідити особливості авторської орфографії, стилю і синтаксичних уподобань Петрарки, які далеко не завжди можна передати у перекладі;
- Перекладач має змогу оцінити, а згодом вдосконалити або взяти на озброєння ті чи інші складні перекладацькі рішення, які завжди виявляються немінучими при перекладі з однієї мови на іншу, особливо якщо існують фундаментальні синтаксичні конструкції, які неможливо передати аналогічним чином;
- Читач, який сам намагається писати латинські тексти, наділяється чудовим джерелом для вправ на кшталт імітації або ампліфікації.

FRANCISCI PETRARCHAE
DE SECRETO CONFLICTU
CURARUM MEARUM
LIBER PRIMUS INCIPIT FELICITER

PROHEMIUM INCIPIT

Attonito michi quidem et sepissime cogitanti qualiter in hanc vitam intrassem, qualiter ve forem egressurus, contigit nuper ut non, sicut egros animos solet, somnus opprimeret, sed anxium atque pervigilem mulier quedam inenarrabilis etatis et luminis, formaque non satis ab hominibus intellecta, incertum quibus viis adisse videretur. Virginem tamen et habitus nuntiabat et facies. Hec igitur me stupentem insuete lucis aspectum et adversus radios, quos oculorum suorum sol fundebat, non audentem oculos attollere, sic alloquitur:
- Noli trepidare, neu te species nova perturbet. Errores tuos miserata, de longinquo tempestivum tibi auxilium latura descendi. Satis superque satis hactenus terram caligantibus oculis aspexisti;

Перша книга Франческо Петрарки
«Про потаємний конфлікт моїх
тривоги» благополучно розпочинається

Передмова розпочинається

Нещодавно, коли я, приголомшений, часто-густо міркував, яким же чином потрапив у це життя і як його покину, сталося так, що замість сну, який зазвичай охоплює бентежні душі, мені, стривоженому і безсонному, бозна-якими шляхами неначе явилася якась жінка несказанної юності і сяйва, наділена красою, недостатньо осягнутою людьми. Однак і вбрання, й обличчя видавали в ній діву. Отже, позаяк я, вражений видовищем незвичного світла, не наважувався підвести очі проти променів, якими зоріло сонце її очей, вона заговорила:
– Годі тремтіти, і нехай тебе не турбує небачений образ. Через жаль до твоїх поневірянь я зійшла здалеку, щоб надати тобі своєчасну допомогу. Вдосталь, більш ніж вдосталь ти досі споглядав землю затуманеними очима.

quos si usque adeo mortalia ista permulcent, quid futurum speras si eos ad eterna sustuleris? His ego auditis, necdum pavore deposito, maroneum illud tremulo vix ore respondi:

o quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus mortalis, nec vox hominem sonat.

- Illa ego sum - inquit - quam tu in Africa nostra curiosa quadam elegantia descripsisti; cui, non segnius quam Amphyon ille dirceus, in extremo quidem occidentis summoque Atlantis vertice habitationem clarissimam atque pulcerrimam mirabili artificio ac poeticis, ut proprie dicam, manibus erexisti. Age itaque, iam securus auscultata, neve illius presentem faciem perhorrescas, quam pridem tibi sat familiariter cognitam arguta circumlocutione testatus es. - Vixdum verba finierat, cum michi cuncta versanti nichil aliud occurrebat quam Veritatem ipsam fore, que loqueretur. Illius enim me palatium atlanteis iugis descripsisse memineram;

Якщо їх настільки тішить все це тлінне і минуще, на що ж тоді ти зможеш сподіватися, як здіймеш їх до вічного? Почувши це та досі не оговтавшись від страху, тремтячими вустами я ледве зумів відповісти рядками Марона:

Як звешся ти, діво? У тебе безсмертне обличчя і голос певно нелюдський.

– Я та, – каже, – яку ти із такою дбайливою витонченістю описав у нашій «Африці»; та, якій ти не менш старанно, аніж фіванець Амфіон, у найвіддаленішому кутку Заходу, на найвищому піку Атласу із дивовижною майстерністю і, власне кажучи, поетичними руками спорудив найславетнішу і найбільш прекрасну домівку. Ну ж бо, слухай спокійно, і не бійся присутності тієї, яку ти раніше хитромудрими перифразами засвідчив як досить близько тобі знайому. – Ледве вона скінчила, коли мені, зважаючи на все, не спадало на думку ніщо інше як те, що говорила сама Істина, адже я пам’ятав, що описав її палац на вершинах Атласу.

at quam ex regione venisset ignorabam, nisi celitus tamen venire nequivisse certus eram. Itaque videndi avidus respicio, et ecce lumen ethereum acies humana non pertulit. Rursus igitur in terram oculos deicio; quod illa cognoscens, brevis spatii interveniente silentio, iterumque et iterum in verba prorumpens, minutis interrogatiunculis me quoque ut secum multa colloquerer coegit. Duplex hinc michi bonum provenisse cognovi: nam, et aliquantulum doctior factus sum, aliquantoque ex ipsa conversatione securior spectare coram posse cepi vultum illum, qui nimio primum me splendore terruerat. Quem postquam sine trepidatione sustinui, dum mira dulcedine captus inhereo, circumspiciensque an quisquam secum afforet, an prorsus incommitata mee solitudinis abdita penetrasset, virum iuxta grandævum ac multa maiestate venerandum video. Non fuit necesse nomen percuntari:

Тим не менш, я гадки не мав, з якого краю вона прийшла, однак був упевнений, що не інакше як з небес. Отже, прагнучи її побачити, я був поглянув, і відразу людський зір не витримав небесного світла, тож я знову опустил очі дотолу. Помітивши це, після нетривалого мовчання, вона знов і знов до мене промовляла, незначними питаннячками змусивши, щоб я чимало з нею побалакав. Звідси я відзначив для себе подвійне благо: став-бо трішечки більш учений, а також через саму бесіду зумів спокійніше дивитися на те обличчя, яке спершу аж надто налякало мене своїм надмірним сяйвом. Тож після того як я витримав його без трепету, доки, неначе причарований, припадав до неї поглядом та позирав навколо, чи був із нею поруч ще хтось, чи ж вона цілком без супроводу проникла до віддалин мого усамітнення, поруч із нею я побачив чоловіка поважного віку та гідного неабиякої пошани. Не було жодної потреби питати його ім'я:

religiosus aspectus, frons modesta, graves oculi, sobrius incessus, habitus afer sed romana facundia gloriosissimi patris Augustini quoddam satis apertum indicium referebant. Accedebat dulcior quidam maiorque quam non nisi hominis affectus, qui me suspicari aliud non sinebat. Nec tamen ideo tacitus mansissem; iam interrogationis verba dictaveram, iamque in extremum oris limen vox egressura processerat, cum subito ex ore Veritatis dulcisonum illud michi nomen auditum est. Ad eum siquidem conversa, ac meditationem ipsius profundissimam interrumpens sic ait: - Care michi ex milibus Augustine; hunc tibi devotum nosti, nec latet quam periculosa et longa egritudine tentus sit, que eo propinquior morti est quo eger ipse a proprii morbi cognitione remotior! Itaque nunc vite huius semianimis consulendum est, quod pietatis opus melius quam tu nullus hominum prestare potest. Nam et iste tui semper nominis amantissimus fuit;

благочестивий вигляд, скромна зовнішність, важкий погляд, стриманий поступ, африканське вбрання, красномовство однак римське досить очевидно вказували на найславетнішого отця Августина. До того ж, вираз прихильності, солодшої та більшої від просто людської, не давав мені приводу для сумніву. Проте я не лишився б безмовним через це – вже склав запитання, вже слова висіли на кінчику язика – як раптом із вуст Істини пролунало це милозвучне мені ім'я. Адже вона, повернувшись до нього та перервавши його вкрай глибокі роздуми, сказала наступне: – Найдорожчий мені серед тисяч Августине, ти знаєш цього настільки відданого тобі чоловіка, і для тебе точно не є таємницею його небезпечна і тривала недуга, яка настільки ж наближається до смерті, наскільки сам хворий віддаляється від її пізнання! Тож тепер слід зарадити біді цього напівживого чоловіка, а такий акт благочестя краще за тебе не здатна виконати жодна людина, адже він завжди був твоїм найбільшим шанувальником.

habet autem hoc omnis doctrina, quod multo facilius in auditorum animum ab amato preceptore transfunditur; et, nisi te presens forte felicitas miseriarum tuarum fecit immemorem, multa tu, dum corporeo carcere claudebaris, huic similia pertulisti. Quod cum ita sit, passionum expertarum curator optime, tametsi rerum omnium iocundissima sit taciturna meditatio, silentium tamen istud, ut sacra et michi singulariter accepta voce discutias oro, tentans si qua ope languores tam graves emollire queas. - Ad hec ille: - Tu michi dux, tu consultrix, tu domina, tu magistra: quid igitur me loqui iubes te presente? - Illa autem: - Aurem mortalis hominis humana vox feriat; hanc iste feret equanimius. Ut tamen quicquid ex te audiet ex me dictum putet, presens adero. - Parere - inquit - et languentis amor cogit et iubentis autoritas;

Усе ж будь-яка наука куди краще припадає до душі слухачів, якщо нею ділиться улюблений наставник. Та, якщо раптом теперішнє щастя не змусило забути твої власні поневіряння, ти сам, доки був в'язнем свого тіла, зніс чимало схожих бід. Тож саме тому, найкращий лікарю тобою ж пережитих пристрастей, навіть якщо з-поміж усіх речей найприємнішою є мовчазний роздум, я прошу, щоб ти перервав цю тишу священним та винятково любим мені голосом, і якимось чином спробував зарадити настільки тяжкій хворобі. – На що він:

– Ти моя провідниця, моя порадиця, моя господиня, моя наставниця: чого ж тоді наказуєш мені говорити за твоєї присутності? – Вона ж:

– Нехай вух смертної людини сягає людський голос, його він сприйме спокійно. Проте, щоб усе, що він почує від тебе, він вважав сказаним мною, я буду поруч.

– Коритися – каже він, – змушує і любов до хворого, і значущість того, хто наказує.

simul me benigne intuens paternoque refovens complexu, in secretiorem loci partem Veritate previa parumper adduxit; ibi tres pariter consedimus. Tum demum, illa de singulis in silentio iudicante, submotisque procul arbitris, ultro citroque sermo longior obortus, atque in diem tertium, materia protrahente, productus est. Ubi multa licet adversus seculi nostri mores, deque comunibus mortalium piaculis dicta sint, ut non tam michi quam toti humano generi fieri convitium videretur, ea tamen, quibus ipse notatus sum, memorie altius impressi. Hoc igitur tam familiare colloquium ne forte dilaberetur, dum scriptis mandare instituo, mensuram libelli huius implevi. Non quem annumerari allis operibus meis velim, aut unde gloriam petam (maiora quedam mens agitat) sed ut dulcedinem, quam semel ex collocutione percepi, quotiens libuerit ex lectione percipiam.

Tuque ideo, libelle, conventus hominum fugiens, mecum mansisse contentus eris, nominis proprii non immemor.

Водночас, доброзичливо поглядаючи на мене і по-батьківськи обіймаючи, він, у супроводі Істини, яка нас дещо випереджала, відвів мене у більш віддалену частину приміщення. Там ми втрюх сіли. Далі, за її мовчазної оцінки і відсутності свідків, постала довга бесіда, яка із розвитком теми розтягнулася на три дні. Нехай із її плином чимало було сказано проти звичаїв нашого часу та про поширені людські гріхи, що аж бесіда радше походила на докір усьому людству, аніж мені одному, проте саме ті закиди, які були спрямовані власне на мене, глибоко закарбувалися у пам'яті. Отже, щоб настільки тепла розмова не була втрачена, я, вирішивши записати її, заповнив нею сторінки цієї книжечки. І не з тим, щоб зачислити її до моїх інших робіт чи звідти здобути славу (адже розум планує дещо більше), але щоб ту насолоду, яку я одного разу здобув під час розмови, надалі досхоchu отримував від читання. Тож ти, книжечко, тікаючи від людського товариства, будеш рада лишитися зі мною, не забуваючи про власне ім'я.

Secretum enim meum es et diceris; michique in altioribus occupato, ut unumquodque in abdito dictum meministi, in abdito memorabis. Ego enim ne, ut ait Tullius, "inquam et inquit sepius interponerentur, atque ut coram res agi velut a presentibus videretur" collocutoris egregii measque sententias, non alio verborum ambitu, sed sola propriorum nominum prescriptione discrevi. Hunc nempe scribendi morem a Cicerone meo didici; at ipse prius a Platone didicerat. Ac ne longius vager, his ille me primum verbis aggressus est.

INCIPIT LIBER PRIMUS

Augustinus: Quid agis, homuncio? quid somnias? quid expectas? miseriarum ne tuarum sic prorsus oblitus es? An non te mortalem esse meministi?

Franciscus: Memini equidem nec unquam sine horrore quodam cogitatio illa subit animum.

Augustinus: Utinam meminisses, ut dicis, et tibi consulisses!

Ти ж бо *мій секрет*, і ним зватимешся, і мені, зайнятому високим, пам'ятаючи все сказане потай, потаємно нагадаєш. Я ж, як радить Туллій, щоб «“я кажу” та “він каже” не виникали занадто часто, і щоб бесіда здавалася розмовою серед присутніх», слова видатного співрозмовника від моїх власних відокремив не інакше як за допомогою припису наших імен. Якраз цей спосіб запису я вивчив у мого Цицерона, тоді як раніше він сам пізнав його у Платона. Та годі мені блукати, із наступними словами Августин вперше до мене звернувся.

Починається перша книга

Августин: Як поживаєш, бідолашний? Про що мрієш? Чого чекаєш? Невже ти зовсім забув про твої нещастя? Хіба не пригадуєш, що ти смертний?

Франческо: Звісно ж я пам'ятаю, і ніколи ця думка не займає душу без певного жаху.

Августин: Якби ж то, як кажеш, ти справді пам'ятав та собі зарадив!

<p>etenim et multum michi negotii remisisses, cum sit profecto verissimum ad contemnendas vite huius illecebras componendumque inter tot mundi procellas animum nichil efficacius reperiri quam memoriam proprie miserie et meditationem mortis assiduam; modo non leviter, aut superficialitatenus serpat, sed in ossibus ipsis ac medullis insideat. At multum vereor ne in hac re, quod in multis animadverti, te ipse decipias.</p> <p>Franciscus: Qualiter, queso? non enim clare intelligo que narras.</p> <p>Augustinus: Atqui omnibus ex conditionibus vestris, o mortales, nullam magis admiror, nullam magis exhorreo, quam quod miseriis vestris ex industria favetis et impendens periculum dissimulatis agnoscere considerationemque illam, si ingeratur, excluditis.</p> <p>Franciscus: Quo pacto?</p> <p>Augustinus: Putas ne quempiam adeo delirare, ut morbo ancipiti correptus non summe cupiat sanitatem?</p>	<p>Тоді б ти і мені значно полегшив роботу, оскільки беззаперечною істиною є те, що задля осуду принади цього життя та втихомирення душі серед стількох буревіїв цього світу не знайдеться нічого більш плідного, ніж пам'ять про жалюгідність власного стану та постійний роздум про смерть, який, однак, має не просто тишком-нишком підкрадатися, але і як слід увібратися аж до самих кісток. Проте я неабияк побоююся, щоб у цьому питанні ти не дурив себе, що я зауважив за багатьма.</p> <p>Франческо: Як же, скажи, будь ласка? Я ж бо неясно розумію, що ти кажеш.</p> <p>Августин: Що ж, серед усіх ваших особливостей, о смертні, жодна не дивує мене більше, жодна не жахає мене дужче, аніж те, як ви старанно потураєте вашим нещастям та вдаєте, що не помічаєте навислу загрозу, а як думка про неї все ж з'явиться, ігноруєте.</p> <p>Франческо: Яким чином?</p> <p>Августин: Чи ти вважаєш, що хтось може настільки збожеволіти, щоб, вражений небезпечною хворобою, не жадав одужання якнайбільше?</p>
--	--

Franciscus: Neminem tam dementem arbitror.

Augustinus: Quid ergo, putas ne quempiam fore tam pigri remissique animi ut non, quod tota mente desiderat, omni studio consecetur?

Franciscus: Ne istud quidem.

Augustinus: Si hec duo inter me teque conveniunt, tertium quoque conveniat necesse est.

Franciscus: Quod est tertium hoc?

Augustinus: Ut, sicut qui se miserum alta et fixa meditatione cognoverit cupiat esse non miser, et qui id optare ceperit sectetur, sic et qui id sectatus fuerit, possit etiam adipisci. Enimvero tertium huiusmodi sicut nonnisi ex secundi, sic secundum nonnisi ex primi defectu prepediri posse compertum est; ita primum illud ceu radix humane salutis subsistat oportet.

Франческо: Гадаю, ніхто не може бути настільки навіженим.

Августин: Тож, чи вважаєш ти, що хтось може бути настільки лінивим та слабким, щоб того, до чого він прагне усією душею, не домагатися кожним зусиллям?

Франческо: Зовсім ні, не вважаю.

Августин: Якщо ми згодні щодо цих двох аспектів, звідси неодмінно випливає, що й стосовно третього думка збігатиметься.

Франческо: Що ж є третім?

Августин: Щоб як той, хто пізнає своє нещастя за допомогою високого та непохитного роздуму, бажатиме не бути нещасним, і той, хто почне цього прагнути, докладатиме зусиль для досягнення мети, так само і той, хто їх докладе, міг досягнути свого. Адже очевидно, що перешкодою на шляху до третього етапу може бути лише брак зусиль на другому, так само як на шляху до другого – нестача прагнення на першому; тож виходить, що той перший етап постає неначе коренем людського блага.

<p>Vos autem, insensati, tuque adeo ingeniosus in perniciem propriam, e pectoribus vestris salutiferam hanc radicem omnibus terrenarum blanditiarum laqueis, quod mirari me atque horrere dicebam, extirpare nitimini. Iure igitur et illius avulsione et reliquorum aversione plectimini.</p> <p>Franciscus: Hec quidem, ut auguror, longior est querela egensque verborum plurium. Ea ergo, si libet, in tempus aliud dilata, cum certior ad sequentia proficiscar, aliquantisper in precedentibus immoremur.</p> <p>Augustinus: Tarditati tue mos gerendus est, ubicunque igitur visum fuerit pedem fige.</p> <p>Franciscus: Consequentiam istam ego non video.</p> <p>Augustinus: Quid caliginis intervenit, quid ve nunc dubietatis aboritur?</p> <p>Franciscus: Quoniam innumerabilia sunt, que ardentem optamus studioseque petimus, ad que tamen nullus labor nulla nos diligentia aut provexit aut provehet.</p>	<p>Ви ж бо, безумні, і ти, настільки обдарований, на власну загибель намагаєтеся викоринити цей цілющий корінь із ваших грудей усіма пастками земних принад, що, як я казав, мене дивує та жахає. Отже, цілком справедливо, що ви потерпаете і через його відривання, і через зречення від решти.</p> <p>Франческо: Я передбачаю, що це звинувачення доволі довге та потребує ретельної бесіди. Отже, відклавши її, якщо не заперечуєш, на інший час, коли я більш впевнено зможу вирушити до подальших питань, трішки розгляньмо попередні.</p> <p>Августин: Потрібно пристосуватися до твоєї неквапливості, тож зупинися на тому, що видасться тобі доречним.</p> <p>Франческо: Я не надто розумію послідовність твоїх міркувань.</p> <p>Августин: Який туман застеляє твої очі, чому нині народжуються сумніви?</p> <p>Франческо: Оскільки ж є незліченні речі, яких ми гаряче бажаємо та пристрасно прагнемо, однак для їх здобутку жодна праця і жодне сумління нас ані наблизило, ані наблизить.</p>
---	--

Augustinus: In rebus ceteris id verum esse non inficior, at in eo, quod nunc agitur, contra est.

Franciscus: Quam ob causam?

Augustinus: Quia qui miseriam suam cupit exuere, modo id vere pleneque cupiat, nequit a tali desiderio frustrari.

Franciscus: Pape, quid ego audio! Pauci admodum sunt, qui non multa sibi deesse provideant; quod quam verum sit, quisquis ad se ipsum fuerit conversus, intelliget; atqui in eo se se miseros fateantur consequens est. Siquidem et bonorum cumulatissimus acervus felices facit, et quicquid inde decesserit pro ea parte necesse est efficiat infelices. Hanc miserie sarcinam omnes quidem deponere voluisse, rarissimos autem potuisse, notissimum est. Quam multi enim sunt, quos vel corporis adversa valitudo, vel carorum mors, vel carcer, vel exilium, vel paupertas, perpetuis premit angoribus, aliaque huius generis, que sicut enumerare longum est, sic tolerare difficile atque miserrimum;

Августин: Я не заперечую, що це правильно стосовно інших речей, проте у питанні, про яке йдеться зараз, все навпаки.

Франческо: Чому ж це?

Августин: Бо той, хто жадає позбутися свого нещастя, варто лиш забажати цього насправді і сповна, не може схибити у такому прагненні.

Франческо: Ах, що я чую! Зовсім мало тих людей, які не передбачатимуть, що їм бракуватиме багатьох речей; те, що це правда, зрозуміє будь-хто, хто заглибився у самого себе; тож із цього погляду випливає, що вони визнають себе нещасними. Якщо справді неосяжна безліч благ робить людей щасливими, неодмінно все те, чого до неї не вистачатиме, зробить їх нещасними. Те, що цієї торби лиха і мішка біди хотіли позбутися всі, проте зуміли лише одиниці, є загальновідомим. Як же багато тих, кого гнобить вічною тугою чи то кволість тіла, чи смерть дорогих людей, чи в'язниця, чи вигнання, чи бідність, чи інші подібні речі, які так само довго перелічувати, як і тяжко та жалюгідно зносити;

que, quamvis sint patientibus permolesta, tamen, ut vides, abiecisse non licet. Dubitari igitur meo iudicio non potest quin multi quidem inviti nolentesque sint miseri.

Augustinus: Longius retro revocandus es et, quod usu evenit vagis tardioribusque iuvenulis, sepius a primis elementis dicendorum series retexenda est.

Provectoris te quidem ingenii arbitrabar, nec putabam adhuc tam puerilibus admonitionibus indigere. Et profecto si illas philosophorum veras saluberrimasque sententias, quas mecum sepe relegisti, memorie commendasses; si, ut cum bona venia loqui sinas, tibi non aliis laborasses, et lectionem tot voluminum ad vite tue regulam, non ad ventosum vulgi plausum et inanem iactantiam traduxisses, tam insulsa et tam rudia ista non diceres.

Franciscus: Quid pares ignoro. Iam nunc tamen frontem meam rubor invasit, experiorque quod, pedagogis obiurgantibus, pueri solent.

які, хоч як обтяжливі стражденним, однак, як бачиш, не можуть бути усунені. Отже, на мій погляд, немає жодного сумніву, що є вкрай багато тих, хто нещасні всупереч власній волі та прагненням.

Августин: Значно назад тебе слід відкликати у твоєму міркуванні, а також, як це звично трапляється із неуважними і повільними юнаками, не раз від самого початку розглянути усю послідовність того, що треба сказати. Я ж бо вважав тебе розумнішим та не думав, що досі є потреба у настільки дитячих настановах. Та й певно, якби ти запам'ятав ті істинні та корисні вислови філософів, які ти часто читав зі мною, якби, даруй на слові, ти вивчив їх для себе, а не для інших, і читання стількох томів перетворив на правило твого життя, а не на примарні оплески натовпу і порожню пиху, тоді б ти не казав настільки безглузді і настільки неотесані речі.

Франческо: Не знаю, що ти лаштуєш. Однак уже зараз рум'янець залив моє лице, і я відчуваю те, що і діти, коли їх сварить учитель.

Ut enim illi, antequam admissi criminis nomen audiant, multa se deliquisse memorantes, prima castigatoris voce confunduntur; sic ego, ignorantie et errorum michi conscius multorum, etsi nondum intelligo quorsum tua pergat oratio, quia tamen nichil michi non obici posse presentio, ante finem sermonis erubui. Fare autem apertius, queso: quid hoc est, quod in me satis mordaciter arguisti?

Augustinus: Multa posthac; nunc unum illud indignor, quod fieri quenquam vel esse miserum suspicaris invitum.

Franciscus: Erubescere desii. Quid enim hoc vero verius excogitari potest? aut quis tam ignarus rerum humanarum tamque ab omni mortalium commercio segregatus est, qui non intelligat egestatem, dolores, ignominiam, denique morbos ac mortem aliaque huius generis, que putantur esse miserrima,

Бо як і вони, перш ніж дізнаються про свою провину, згадують, що накоїли чимало, та бентежаться вже із першим словом суворого наставника; так і я, усвідомлюючи моє невігластво і численні хиби, навіть якщо досі не розумію, куди прямує твоя промова, оскільки передбачаю, що немає нічого, за що мені не можна було б дорікнути, почервонів ще до того, як ти закінчив. Але прошу, скажи більш відкрито: що ж це таке, що ти в мені доволі уїдливо викрив?

Августин: Багато речей, про які – згодом; наразі мене обурює одне те, що ти припускаєш, ніби хтось може стати або бути нещасним всупереч власній волі.

Франческо: Я більше не червонію. Хіба можна вигадати щось більш істинне, ніж це? Або хто є настільки нетямущим у людських справах і настільки відстороненим від будь-яких взаємин смертних, хто не розумів би, що нужда, страждання, безчестя, врешті хвороби, смерть та інші подібні лиха, які вважаються найбільш болючими,

invitis accidere plerunque, volentibus autem nunquam? Ex quo verum fit miseriam propriam et novisse et odisse facillimum, depulisse non ita; quod prima duo nostri arbitrii, tertium hoc sit in potestate fortune.

Augustinus: Erroris veniam verecundia merebatur; impudentie autem irascor gravius quam errori. Quomodo enim, amens, ille tibi philosophice sanctissimeque voces exciderunt: "neminem his, que paulo ante nominabas miserum fieri posse?" Nam si sola virtus animum felicitat quod et a Marco Tullio et a multis sepe validissimis rationibus demonstratum est, consequentissimum est ut nichil quoque nisi virtutis oppositum a felicitate dimoveat, quod quale sit, nisi prorsus obtorpuisti, me licet tacente recordaris.

Franciscus: Recordor equidem; ad stoicorum precepta me revocas,

переважно випадають на долю людям попри їх бажання, але добровільно – ніколи? Звідки випливає, що пізнати і зненавидіти власне нещастя вкрай легко, однак відштовхнути його – не надто; тож перші два етапи залежать від нашого розсуду, третій – у руках фортуни.

Августин: Твій сором заслуговував на пробачення за помилку, проте твоя безсоромність гнівить мене більше, ніж власне помилка. Яким же чином, безумний, тобою були забуті ті священні філософські настанови, які вчать, що ніхто через ці біди, які ти щойно згадував, не може бути нещасним? Адже якщо сама лише чеснота ощаслиблює душу, що і Марком Туллієм і багатьма іншими не раз було засвідчено найбільш потужними доводами, звідси невідворотно слідує, що ніщо інше як протилежність чесноти може стати на заваді щастя, а якою вона є, якщо не затупів цілком, ти мав би пам'ятати і без моїх підказок.

Франческо: Звісно, я пам'ятаю: ти спрямовуєш мене до вчення стоїків,

<p>populorum opinionibus aversa et veritati propinquiora quam usui.</p> <p>Augustinus: O te omnium infelicem, si ad veritatis inquisitionem per vulgi deliramenta contendis, aut cecis ducibus ad lucem te perventurum esse confidis. Calcatum publice callem fugias oportet et ad altiora suspirans paucissimorum signatum vestigiis iter arripas, ut poeticum illud audire merearis:</p> <p>macte nova virtute puer: sic itur ad astra.</p> <p>Franciscus: Utinam id michi contingere possit, antequam moriar! Sed perge, queso; neque enim prorsus depuduit, et stoicorum sententias publicis erroribus preferendas esse non dubito. Quid autem hinc persuadere velis, exspecto.</p> <p>Augustinus: Si hoc inter nos convenit: nisi vitio miserum non esse neque fieri, iam quid verbis opus est?</p>	<p>протилежного загальній думці та ближчого істині, аніж вжитку.</p> <p>Августин: О, ти – найнещасніший з усіх, якщо до пошуку істини прямуєш через нісенітниць юрби, або ж як віриш, що досягнеш світла зі сліпими ватажками. Ти маєш тікати від вселюдно протоптаної стежки та, прагнучи до високого, стати на шлях, відзначений слідами лише небагатьох, щоб заслужити почути слова поета:</p> <p>Хвала новій доблесті, хлопче: це шлях до зірок.</p> <p>Франческо: Якби ж і на мою долю це випало, перш ніж я помру! Але продовжуй, прошу; я ж бо ще не зовсім втратив сором і не сумніваюся, що настанови стоїків неодмінно переважають поширені серед сюдей упередження. Тож я очікую того, у чому ти хочеш мене на основі цього переконати.</p> <p>Августин: Якщо ми згодні, що ніхто не може бути або стати нещасним, окрім як через вади, хіба ще є потреба в інших словах?</p>
--	--

Franciscus: Quia multos vidisse michi videor, inter quos et me ipsum, nichil molestius ferentes quam quod vitiorum iugum non liceret excutere, quamvis ad id per omnem vitam summis viribus niterentur. Quam ob rem, stante licet stoicorum sententia, tolerari potest multos invitos ac dolentes optantesque contrarium esse miserrimos.

Augustinus: Aliquantulum evagati sumus, sed iam sensim ad primordia nostra revertimur, nisi forte unde discesseramus oblitus es.

Franciscus: Oblivisci ceperam, sed incipio recordari.

Augustinus: Id agere tecum institueram, ut ostenderem, ad evadendum huius nostre mortalitatis angustias ad tollendumque se se altius, primum veluti gradum obtinere meditationem mortis humaneque miserie; secundum vero desiderium vehemens studiumque surgendi; quibus exactis ad id, quo vestra suspirat intentio, ascensum facilem pollicebar;

Франческо: Авжеж, оскільки мені здається, що я бачив чимало людей, серед яких і я сам, яким ніщо не дошкуляло більше, аніж те, що їм не судилося позбутися ярма своїх вад, нехай і все життя докладали задля цього якнайбільших зусиль. У зв'язку з чим, навіть поділяючи твердження стоїків, можна прийняти і те, що багато людей є нещасними вимушено, які водночас страждають через це і жадають протилежного.

Августин: Ми трішечки поблукали, проте поступово повертаємося до наших першооснов, якщо ти раптом не забув, звідки ми почали.

Франческо: Почав був забувати, але починаю згадувати.

Августин: Це я вирішив зробити разом із тобою, щоб продемонструвати, що для подолання вузьких меж нашої смертної долі та здійснення до вищих матерій неначе першим кроком є занурення у роздуми про смерть та людське нещастя; другим, у свою чергу, є потужне бажання і поривання піднятися над ними; як тільки це буде здійснено, я обіцяв легкий підйом до мети ваших прагнень;

nisi tibi forte nunc etiam contrarium videatur.

Franciscus: Contrarium michi quidem videri dicere non ausim; ea namque de te ab adolescentia mea mecum crevit opinio ut, siquid aliter michi visum fuerit quam tibi, aberrasse me noverim.

Augustinus: Cessent, oro, blanditiae. At quoniam non tam iudicio quam reverentia assensum dictis meis prebuisse te video, loquendi tibi, quicquid ex arbitrio tuo fuerit, libertas datur.

Franciscus: Trepidus quidem adhuc, sed licentia tua uti velim. Atque, ut de reliquis hominibus sileam testis est michi hec, quae cunctis actibus meis semper interfuit testis, tu quoque, quotiens ad conditionis mee miseriam mortemque respexerim, quantisque cum lacrimis sordes meas diluere nisus sim; verum, id quod sine lacrimis narrare non possum, ut videtis hactenus frustra fuit. Hoc igitur unum est, quod me super ambigenda propositionis tuae veritate sollicitat,

звісно ж, якщо раптом тобі навіть зараз не видається інакше.

Франческо: Я не наважуюся сказати, що вважаю інакше, оскільки від часів моєї юності моя думка про тебе разом зі мною виросла настільки, що навіть за відмінності мого судження від твого я визнаю свою помилку.

Августин: Прошу, годі лестощів. Але оскільки я бачу, що ти виказав свою згоду моїм словам не стільки за рахунок розсуду, як пошани, будь вільний говорити те, що вважатимеш за потрібне.

Франческо: Я досі схвильований, але хочу скористатися твоїм дозволом. Отож, щоб не казати про решту людей, мій свідок – ця пані, завжди присутня під час усіх моїх діянь, і ти також свідок, як часто я згадував про жалюгідність мого становища і про смерть, і скількома ж сльозами я намагався очиститися від мого бруду; правда ж у тому – і я не можу розповісти цього без сліз – що, як бачите, аж досі все було марно. Отже, це єдине, що змушує мене вагатися стосовно істинності твого твердження,

qua conaris astruere neminem nisi sponte sua in miseriam corruisse, neminem miserum esse, nisi qui velit; cuius rei contrarium in me tristis experior.

Augustinus: Vetus est hec et nunquam finem habitura querimonia. Atqui licet idem necquicquam sepe tentaverim, adhuc inculcare non desinam, nec fieri miserum nec esse qui nolit. Sed est ut dicere ceperam, in animis hominum perversa quedam et pestilens libido se ipsos fallendi, quo nichil potest esse funestius in vita. Si enim familiarium dolos iure pertimescitis, propterea quod et fallentium autoritas remedium preripit cautele, et aures vestras assidue vox eorum blanda circumsonat, quorum utrumque in aliis cessare videatur; quanto magis proprias fraudes formidare deberetis, ubi et amor et autoritas et familiaritas ingens est, quod se quisque plus extimet quam valeat, plus diligit quam oporteat;

за допомогою якого ти намагаєшся довести, що ніхто не впав у нещастя мимоволі, і що ніхто не є нещасним попри власне бажання, протилежність чого я глибоко відчуваю на моєму досвіді.

Августин: Це давнє бідкання, якому не видно ні кінця ні краю. Та нехай вже неодноразово я даремно старався втовкмачити тобі одне й те саме, я не перестану наполягати, що ніхто ані стає, ані є нещасним мимоволі. Проте, як я почав був казати, у людських душах існує певний збочений і хворий потяг до самообману, порівняно з яким ніщо у житті не може бути більш згубним. Бо якщо ви справедливо боїтеся оман з боку близьких, оскільки і довіра до них заколисує пильність, і їх люб'язний голос невпинно навідує на ваші вуха – а обидві ці речі ніби не трапляються зі сторонніми – наскільки ж більше ви мали б тоді страшитися вашої власної брехні, де і любов, і довіра, і дружба величезні, оскільки кожен себе цінує більше, ніж того вартий, і любить більше, ніж слід;

nunquam preterea deceptus a deceptore separetur.

Franciscus: Sepe his verbis hodie usus es.

At ego me ipsum nunquam, quod meminerim, fefelli. Utinam non me alii fefellissent!

Augustinus: Nunc te maxime fallis cum nunquam te ipsum fefellisse gloriaris.

Nec tam tenuis tue indolis spes est michi quin, si animum acriter intenderis, per te ipsum videas neminem in miseriam nisi sponte corruere. Super hoc enim altercatio nostra fundata est. Dic enim, oro te - sed cogita priusquam respondeas, atque animum indue non contentionis sed veritatis avidum - dic michi: quem hominem putas peccasse coactum, cum velint sapientes peccatum esse voluntariam actionem, usque adeo ut si voluntas desit, desinat esse peccatum? Sine peccato autem nemo fit miser, quod michi iam superius concessisti.

Franciscus: Video me paulatim de proposito excidere, et fateri cogor,

окрім того, обманутий завжди є невіддільним від того, хто обманює.

Франческо: Ти неодноразово вжив ці слова сьогодні. Але, наскільки пам'ятаю, я самого себе ніколи не душив. Якби ж тільки інші не надурили мене!

Августин: Саме зараз ти найдужче себе обманюєш, коли вихваляєшся, що ніколи сам собі не брехав. Та моя надія на твій характер не настільки слабка, щоб ти сам, якщо зосередишся як слід, не міг побачити, що ніхто мимоволі не впадає у нещастя. Власне, на цьому ґрунтується наша суперечка. Тоді скажи, прошу тебе – але подумай, перш ніж відповісти, із наміром людини, яка прагне істини, а не протиріччя – скажи мені: хто з людей, на твою думку, вимушений грішити, якщо мудреці стверджують, що гріх є добровільним актом аж настільки, що як воля відсутня, він перестає бути гріхом? Без гріха ж ніхто не стає нещасним, у чому ти зі мною погодився раніше.

Франческо: Бачу, що я поступово відхиляюся від початкової позиції і змушений визнати,

quod initium miserie mee ex proprio processit arbitrio; hoc in me sentio in aliisque conicio. Modo tu michi quoque verum fateare.

Augustinus: Quid me fateri postulas?

Franciscus: Ut sicut verum est neminem nisi sponte corruere, sic etiam illud verum sit: innumerabiles sponte prolapsos non sua tamen sponte iacere; quod de me ipso fidenter affirmem. Idque michi datum arbitror in penam ut, quia dum stare possem nolui, assurgere nequeam dum velim.

Augustinus: Quanquam haud prorsus delirantis opinio ista sit, postquam te tamen in primo errasse recognoscis, idem in secundo fatearis oportebit.

Franciscus: "Cadere" igitur et "iacere" unum atque idem esse diffinis?

Augustinus: Imo vero diversa; "voluisse" tamen et "velle", etsi in tempore differunt, in re ipsa inque animo volentis unum sunt.

Franciscus: Sentio quibus me nexibus involvas;

що першопричина мого нещастя виникла внаслідок моєї власної волі; це я відчуваю у собі та припускаю стосовно інших. Проте і ти прийми певну істину.

Августин: Що ти просиш, щоб я визнав?

Франческо: Що як істинно те, що ніхто не впадає у нещастя мимоволі, так само вірно й інше: безліч людей, які занепали добровільно, зовсім не за своєї волі продовжують лежати на дні, що я впевнено можу підтвердити на власному прикладі. І вважаю, що це мені дано у покарання, щоб, якщо поки міг стояти – не бажав, тепер не міг підвестися, коли хочу.

Августин: Хоча це і не зовсім думка безумця, проте раз ти вже визнаєш, що помилився у першому випадку, так само матимеш поступитися у другому.

Франческо: Отже, для тебе «падати» і «лежати» одне і те ж?

Августин: Зовсім ні, це різні речі, однак «захотіти» і «хотіти», нехай відмінні у часі, за своєю суттю та у душі того, хто хоче, є одним єдиним.

Франческо: Я відчуваю, якими ти мене обплітаєш путами.

nec tamen fortior luctator est qui arte sibi victoriam quesivit sed profecto versutior.

Augustinus: Coram Veritate loquimur, cui simplicitas omnis amica est, calliditas inimica; quod ut clare videas, cum quantalibet deinceps simplicitate procedamus.

Franciscus: Nichil possem audire iucundius. Dic ergo, quoniam de me ipso mentio fuerat, quam michi ratione monstraveris hoc, quod miser sim - id enim me esse non inficior - nunc etiam mee voluntatis existere; cum ego contra sentiam nil me perpeti molestius, nil magis aversum proprie voluntati; sed ultra non valeo.

Augustinus: Modo conventa servantur ostendam aliis tibi verbis utendum fore.

Franciscus: Quenam conventa memoras, quibus ve ammones utendum verbis?

Augustinus: Conventa sunt, ut fallaciarum laqueis reiectis circa veritatis studium pura cum simplicitate versemur.

Однак борець, який здобув собі перемогу хитрощами, не є сильнішим, але, звісно ж, хитрішим.

Августин: Ми говоримо за присутності Істини, для якої найбільш любою є щирість, ненависною ж лукавість, тож щоб ти це ясно побачив, продовжуймо надалі із якнайбільш можливою щирістю.

Франческо: Ніщо більш приємне я і не міг почути. Тож скажи, оскільки йшлося про мене самого, яким же чином ти продемонструєш, що те, що я нещасний – чого я зовсім не заперечую – тепер ще й впливає із моєї волі, коли я навпаки відчуваю, що ніщо інше я не зношу обтяжливіше, ніщо інше не є більш протилежним моїй власній волі; однак, на щось більше я не спроможний.

Августин: Нехай лише шанується угода між нами, і я покажу тобі, що слід вжити інших слів.

Франческо: Про яку угоду ти згадуєш, яких слів закликаєш вжити?

Августин: Угода полягає у тому, щоб ми, відкинувши кайдани обману, присвятили себе пошуку істини із кришталевою щирістю.

Verba vero, quibus uti te velim, hec sunt: ut ubi "ultra te non posse" dixisti "ultra te nolle" fatearis.

Franciscus: Nunquam erit finis; nunquam enim hoc fatebor. Scio quidem, et tu testis es michi, quotiens volui nec potui; quot lacrimas fudi, nec profuerint.

Augustinus: Lacrimarum tibi testis sum multarum, voluntatis vero minime.

Franciscus: Proh superum fidem! hominem enim scire neminem puto, quid ego passus sim, quantumque voluerim, si licuisset, assurgere.

Augustinus: Sile! prius celum tellusque miscebitur, prius astra concident Averno, et amica nunc invicem elementa pugnabunt, quam hec que inter nos diiudicat falli queat.

Franciscus: Quid ais igitur?

Augustinus: Lacrimas tibi sepe conscientiam extorsisse, sed propositum non mutasse.

Franciscus: Quotiens dixi me ulterius nequivisse?

Augustinus: Quotiensque respondi, imo verius noluisse?

Слова ж, якими я хочу, щоб ти скористався, наступні: щоб там, де ти сказав, що на більше не здатен, ти зізнався, що більшого і не хочеш.

Франческо: Ніколи не буде кінця, бо я ніколи цього не визнаю. Знаю-бо, і ти мені свідок, скільки разів я хотів, та не зміг, скільки сліз пролив, та даремно.

Августин: Я свідок багатьох твоїх сліз, та ніяк не волі.

Франческо: О Господи! Гадаю, жодна людина не знає, що я витерпів, і як же я хотів підвестися, якби тільки міг.

Августин: Замовкни! Раніше небеса змішаються із землею, раніше зорі впадуть в Аверно та нині дружні елементи битимуться між собою, ніж та, яка нас судить, зможе бути введена в оману.

Франческо: То що ти кажеш?

Августин: Те, що свідомість не раз вичавила із тебе сльози, але не змінила намір.

Франческо: Скільки разів я тобі сказав, що я не був спроможний на більше?

Августин: А скільки разів я тобі відповів, що ти радше не хотів?

Nec tamen admiror te in his nunc
ambagibus obvolutum in quibus olim ego
ipse iactatus, dum novam vite viam
carpere meditarer. Capillum vulsi,
frontem percussi digitosque contorsi;
denique complois genua manibus
amplexus amarissimis suspiris celum
aurasque complevi largisque gemitibus
solum omne madefeci. Et tamen hec inter
idem ille qui fueram mansi, donec alta
tandem meditatio omnem miseriam
meam ante oculos congegit. Itaque
postquam plene volui, licet et potui,
miraque et felicissima celeritate
transformatus sum in alterum
Augustinum, cuius historie seriem, ni
fallor, ex Confessionibus meis nosti.

Franciscus: Novi equidem, illiusque ficus
salutifere, cuius hoc sub umbra contigit
miraculum, immemor esse non possum.

Augustinus: Recte quidem; nec enim
mirtus ulla nec hedera, denique dilecta, ut
aiunt, Phebo laurea quamvis ad hanc
poetarum chorus omnis afficitur tuque
ante alios,

Проте я не дивуюся, що ти зараз
окутаний тією ж непевністю, яка
колись мордувала мене, доки я
розмірковував як знайти новий шлях у
житті. Я вирвав собі волосся, я вдарив
себе у чоло і викрутив собі пальці;
потім, схопивши й обгорнувши коліна
руками, найгіркішими зітханнями я
сповнив небо і вітри та щедрими
риданнями зросив усю землю навколо.
Та все ж, попри це, я лишився тим же,
ким і був, доки високий роздум врешті
не зібрав перед очима всю повноту
мого нещастя. Таким чином, відтоді як
я сповна захотів, а значить зумів, я
вкрай щасливо та на диво швидко
перетворився на іншого Августина,
перебіг історії якого, як не помиляюся,
ти знаєш із моїх «Сповідей».

Франческо: Звісно ж, знаю, і ніяк не
можу забути тієї цілющої смоківниці,
під тінню якої трапилося це диво.

Августин: І правильно, адже ані будь-
який мирт, ані плющ, зрештою ані
улюблений, як кажуть, лавр Феба –
нехай і під його впливом знаходиться
увесь сонм поетів і поперед інших ти,

<p>qui solus etatis tue contextam eius ex frondibus coronam gestare meruisti, gratior esse debet animo tuo, tandem aliquando in portum ex tam multis tempestatibus revertenti, quam ficus illius recordatio, per quam tibi correctionis et venie spes certa portenditur.</p> <p>Franciscus: Nichil adversor, sed inceptum perage.</p> <p>Augustinus: Hoc inceperam, atque hoc prosequor: contigisse tibi hactenus quod multis, quibus dici potest versus ille Vergilii:</p> <p>mens immota manet, lacrimae volvuntur inanes.</p> <p>Verum ego, etsi multa congerere poteram, unico tamen eoque domestico exemplo contentus fui.</p> <p>Franciscus: Consulte; neque enim aut pluribus res egebat aut aliud quodlibet in pectus hoc profundius descendisset;</p>	<p>хто єдиний серед твого покоління заслужив носити звитий із його листя вінок – не має бути приємніший твоїй душі, яка врешті-решт повертається до пристані зі стількох буревіїв, аніж спомин про цю смоківницю, що віщує тобі справжню надію на виправлення і прощення.</p> <p>Франческо: Нічого не заперечую, але продовжуй почате.</p> <p>Августин: Із цього я почав – цим і продовжую: досі на твою долю випало те, що стається із багатьма, про яких слушно сказано у тому рядку Вергілія:</p> <p>Незрушний розум стоїть, і сльози ллються даремні.</p> <p>Насправді я, хоч і міг назбирати багато прикладів, все-таки задовольнився цим єдиним та особистим.</p> <p>Франческо: Вельми розсудливо, адже як не було потреби у більшій кількості, так і жоден інший не зміг би торкнутися мого серця глибше за цей;</p>
--	---

eo presertim quia, licet per maximis intervallis, quanta inter naufragum et portus tuta tenentem, interque felicem et miserum esse solent, quale quale tamen inter procellas meas fluctuationis tue vestigium recognosco. Ex quo fit ut, quotiens Confessionum tuarum libros lego, inter duos contrarios affectus, spem videlicet et metum, letis non sine lacrimis interdum legere me arbitrer non alienam sed propriam mee peregrinationis historiam. Deinceps autem, quoniam omne studium contentionis abieci, ut libuerit perge. Sequi enim, non obstare disposui.

Augustinus: Haud hoc postulo. Sicut enim quod doctissimus quidam ait:

Nimum altercando veritas amittitur,

sic ad verum multos sepe perducit modesta contentio. Neque igitur, qui pigrioris et torpentis ingenii mos est, passim omnibus acquievisse conveniet, nec rursus comperte veritati studiosius obluctari, quod clarum litigiose mentis inditium est.

перш за все тому, що я все ж впізнаю серед моїх штормів якийсь певний слід твого хвилювання, нехай і з украй великою різницею, яка зазвичай існує між постраждалим у кораблетрощі і тим, хто в безпеці у порту, а також між щасливим і нещасним. Тож виходить, що кожного разу, коли я читаю книги твоїх «Сповідей», зворушений двома протилежними почуттями, себто надією і страхом, я іноді не без сліз радості спостерігаю, ніби гортаю сторінки не чужої, а моєї власної історії мандрів. Так що надалі, раз я відкинув будь-який потяг до суперечки, продовжуй, як забажаєш. Я ж бо постановив слідувати, а не заважати.

Августин: Я зовсім не цього прошу. Так як видатний учений каже, що «через надмірні суперечки втрачається істина», так само і стримана незгода нерідко приводить багатьох до правди. Отже, не слід ані погоджуватися з усім поспіль, що є звичкою лінивого і притупленого розуму, ані навпаки ревно боротися проти достовірних істин, що є чіткою ознакою розуму сварливого.

Franciscus: Intellego et laudo et consilio utar. Perge modo.	Франческо: Розумію, схвалюю і застосую пораду. Тепер продовжуй.
Augustinus: Recognoscis ne igitur veram illam fuisse sententiam grandevumque progressum, ut miseriarum suarum perfecta cognitio perfectum desiderium pariat assurgendi? Desiderium potentia consequitur.	Августин: Отже, чи визнаєш ти, що твердження про те, що досконале пізнання власних нещасть породжує досконале прагнення підвестися, було істиною і здобутком багатьох років? За прагненням же слідує спроможність.
Franciscus: Iam in animum induxi nichil tibi non credere.	Франческо: Я вже вирішив вірити тобі в усьому.
Augustinus: Sentio aliquid etiam nunc restare quod vellicet. Fare, age, quicquid id est.	Августин: Відчуваю, що навіть зараз лишається щось, що тобі допікає. Ну, кажи, щоб це не було.
Franciscus: Nichil aliud nisi quod ipse mecum obstupro, noluisse hactenus quod semper voluisse credideram.	Франческо: Ніщо інше як те, що я сам собі дивуюся: досі я не хотів того, чого, як я вірив, завжди хотів.
Augustinus: Adhuc hesitas; atqui, ut his iantandem sermonibus finis sit, fateor et ipse te voluisse nonnunquam.	Августин: Ти досі вагаєшся. Тоді, щоб врешті-решт покласти край цій темі, я і сам зізнаюся, що ти часом хотів.
Franciscus: Quid ergo dixisti?	Франческо: То що ж ти мав на увазі?
Augustinus: An non succurrit illud Ovidii:	Августин: Хіба не пригадуєш той рядок Овідія:
velle parum est; cupias, ut re potiaris, oportet.	Хотіти мало; щоб здобути, жадати потрібно.
Franciscus: Intellego, sed et desiderasse putabam.	Франческо: Розумію, але я думав, що жадав.
Augustinus: Fallebaris.	Августин: Ти помилявся.

<p>Franciscus: Credo.</p> <p>Augustinus: Ut certius credas conscientiam ipse tuam consule. Illa optima virtutis interpres, illa infallibilis et verax est operum cogitationumque pensatrix. Illa tibi dicet nunquam te ad salutem qua decuit aspirasse, sed tepidius remissiusque quam periculorum tantorum consideratio requirebat.</p> <p>Franciscus: Сепі, quam iubes, conscientiam excutere.</p> <p>Augustinus: Quid illic invenis?</p> <p>Franciscus: Vera esse que dicis.</p> <p>Augustinus: Profecimus aliquantulum; en incipis expergisci. Iam melius tibi erit si, quam male olim erat, agnoveris.</p> <p>Franciscus: Si hoc vel nosse satis est, non tantum bene, sed optime, michi propediem esse posse confido. Nichil enim unquam clarius intellexi quam nunquam me satis ardentem optasse libertatem et miseriarum finem. Nunquid autem post hac optasse sufficiet?</p> <p>Augustinus: Quid ni?</p> <p>Franciscus: Ut nil amplius agam.</p>	<p>Франческо: Вірю.</p> <p>Августин: Щоб ти вірив певніше, сам звернися до власної свідомості. Вона ж бо найкраща тлумачка чесноти, вона безпомилкова і правдива оцінниця думок і вчинків. Вона тобі скаже, що ти ніколи не прагнув до спасіння так, як належало, але куди більш байдуже і безтурботно, аніж того вимагала увага до настільки значних небезпек.</p> <p>Франческо: Я почав досліджувати власну свідомість, як ти і наказуєш.</p> <p>Августин: І що ти там знаходиш?</p> <p>Франческо: Те, що ти кажеш, правда.</p> <p>Августин: Ми трішечки просунулися, ось ти починаєш пробуджуватися. Тобі вже буде краще, якщо визнаєш, як погано було колись.</p> <p>Франческо: Якщо достатньо лише це знати, я вірю, що незабаром зможу почуватися не тільки добре, але й чудово. Бо ніщо інше я ніколи не зрозумів більш ясно, ніж те, що я ніколи досить палко не бажав свободи і кінця нещастям. То чи після цього буде достатньо забажати?</p> <p>Августин: Достатньо для чого?</p> <p>Франческо: Щоб мені більше нічого не довелося робити.</p>
---	---

<p>Augustinus: Impossibile proponis conditionem: ut, qui quod assequi potest ardentem cupit, obdormiat.</p> <p>Franciscus: Quid igitur ipsum optare profuerit?</p> <p>Augustinus: Nempe per medias difficultates iter pandet. Ad hoc ipsum per se virtutis desiderium pars est magna virtutis.</p> <p>Franciscus: Magne michi spei materiam prebueris.</p> <p>Augustinus: Idcirco te alloquor ut et sperare doceam et timere.</p> <p>Franciscus: Timere quoniam modo?</p> <p>Augustinus: Immo vero qualiter sperare?</p> <p>Franciscus: Quia, cum hactenus non mediocre studium gesserim ne pessimus forem, tu michi viam aperis qua optimus fiam.</p> <p>Augustinus: At quam id iter laboriosum sit, fortasse non cogitas.</p> <p>Franciscus: Quid novi terroris ingeminas, quid ve tam laboriosum dicis?</p> <p>Augustinus: Quia hoc ipsum "optare" verbum unum est, sed quod innumerabilibus consistat ex rebus.</p> <p>Franciscus: Terrificas.</p>	<p>Августин: Ти пропонуєш неможливу умову: щоб той, хто палко жадає того, чого може досягнути, дрімав без діла.</p> <p>Франческо: Яка ж тоді користь від самого бажання?</p> <p>Августин: Звісно ж, воно відчиняє шлях посеред труднощів. До того ж, саме по собі прагнення до чесноти вже є великою частиною чесноти.</p> <p>Франческо: Ти надав мені великий привід для сподівання.</p> <p>Августин: Саме тому я розмовляю з тобою, щоб навчити і сподіватися, і боятися.</p> <p>Франческо: Яким же чином боятися?</p> <p>Августин: Радше, як сподіватися?</p> <p>Франческо: Адже, коли досі я докладав чималих зусиль, щоб не бути якнайгіршим, ти мені відкриваєш дорогу, щоб я став якнайкращим.</p> <p>Августин: Проте наскільки важкий цей шлях, ти мабуть не думаєш.</p> <p>Франческо: Чому примножуєш нові страхи, чому кажеш, як це важко?</p> <p>Августин: Тому що саме це «бажати» є одним словом, однак об'єднує у собі незліченні речі.</p> <p>Франческо: Жахаєш.</p>
--	---

Augustinus: Atqui, ut ea sileam, ex quibus desiderium istud constat, quam multa sunt ex quorum eversione conficitur!

Franciscus: Quid dicere velis non intelligo.

Augustinus: Nulli potest desiderium hoc absolute contingere nisi qui omnibus aliis desideriiis finem fecit. Iam intelligis quam multa et varia sunt que optantur in vita, que prius omnia nichili pendenda sunt, ut sic ad concupiscentiam summe felicitatis ascendas, quam profecto minus amat qui secum aliquid amat, quod non propter ipsam amat.

Franciscus: Agnosco sententiam.

Augustinus: Quotus ergo fuerit qui omnes cupiditates extinxerit quas ne dicam extinguere sed vel enumerare longum sit; qui animo suo frenum rationis admoverit; qui dicere audeat: "Nil michi iam comune cum corpore; que videntur cuncta sordescunt; ad feliciora suspiro"?

Августин: Утім, хай навіть я змовчу, з чого складається те прагнення, скільки ж існує речей, за рахунок руйнування яких воно утворюється!

Франческо: Я не розумію, що ти хочеш сказати.

Августин: Ні в кого це прагнення не може виникнути у повній мірі, якщо тільки він не поклав край усім іншим прагненням. Ти вже розумієш, як же багато існує різних речей, яких бажають у житті: усі вони спершу мають не важити нічого, щоб так ти міг сягнути жаги найвищого щастя, яке безперечно менше любить той, хто любить крім нього іще щось інше, оскільки любить не заради нього самого.

Франческо: Впізнаю це твердження.

Августин: Відповідно, як багато було таких людей, хто зумів би вгамувати всі пристрасті, які не те що вгамовувати, а й навіть перелічувати було б довго; хто зміг би вездечку розуму накинути на свою душу; хто б наважився сказати: «У мене вже немає нічого спільного із тілом; усе те, що є видимим, тьмяніє; я прагну до вищого щастя»?

<p>Franciscus: Rarissimum genus hominum; et nunc difficultatem, quam comminabar, intelligo.</p> <p>Augustinus: His nempe cessantibus, desiderium illud plenum expeditumque non erit; necesse est enim ut, quantum animus ad celum propria nobilitate subvehitur, tanto mole corporea et terrenis pregravetur illecebris; ita, dum et ascendere et in imis permanere cupitis, neutrum impletis in alterna distracti.</p> <p>Franciscus: Quid igitur censes esse faciendum, ut integer animus, discussis terre compedibus, tollatur ad supera?</p> <p>Augustinus: Ad hunc terminum profecto meditatio illa perducit, quam primo loco nominaveram, cum mortalitatis vestre recordatione continua.</p> <p>Franciscus: Nisi et hic fallor, nullus hominum crebrius in has revolvitur curas.</p> <p>Augustinus: Nova lis laborque alius.</p> <p>Franciscus: Quid ergo? etiam ne hoc mentior?</p> <p>Augustinus: Urbanus loqui velim.</p> <p>Franciscus: Hanc tamen sententiam.</p>	<p>Франческо: Це вкрай рідкісний вид людей; і тепер ту складність, яку ти згадував, я розумію.</p> <p>Августин: Звісно, навіть за їх (<i>цих пристрастей</i>) відсутності, воно (<i>прагнення</i>) ще не буде повним і безперешкодним, адже необхідно, щоб душа, наскільки вона підноситься до неба завдяки власній шляхетності, настільки й обтяжувалася б ношею тіла і земними принадами; таким чином, доки ви жадаєте і здійснитися, і залишитися на дні, ви не досягаєте жодного, розриваючись між двома.</p> <p>Франческо: Тоді що ти вважаєш за потрібне робити, щоб душа, розбивши земні кайдани, цілісна піднялася до висот?</p> <p>Августин: До цієї мети безперечно приводить той роздум, який я згадав на початку, разом із невпинним спомином про вашу смертність.</p> <p>Франческо: Якщо не помиляюся і тут, ніхто серед людей частіше за мене не замислюється про ці тривоги.</p> <p>Августин: Нова проблема та інша робота.</p> <p>Франческо: Чому ж? Хіба і тут брешу?</p> <p>Августин: Я б сказав увічливіше.</p>
--	--

Augustinus: Certe non aliam.	Франческо: Але те саме твердження.
Franciscus: Ergo ego de morte non cogito?	Августин: Певна річ, що не інакше.
Augustinus: Perraro quidem, idque tam segniter, ut in imum calamitatis tue fundum cogitatio ipsa non penetret.	Франческо: То я про смерть не думаю?
Franciscus: Contra credideram.	Августин: Украй рідко, та ще й настільки мляво, що це мислення не проникає до самих глибин твоєї біди.
Augustinus: Non quid credideris, sed quid credere debueris attendo.	Франческо: Я вважав навпаки.
Franciscus: Nunquam post hac me michi crediturum scito, si et hoc falso credidisse monstraveris.	Августин: Мене турбує не те, що ти вважав, а що мав би вважати.
Augustinus: Monstrabo perfacile, modo bona fide verum confiteri in animum inducas. Utar in hac re teste etiam non longinquo.	Франческо: Знай, що після цього я ніколи не буду сам собі вірити, якщо покажеш, що і тут я думав хибно.
Franciscus: Quonam, queso?	Августин: Покажу дуже легко, лише із чистою совістю візьми намір визнати правду. Також у цій справі я скористаюся близьким свідком.
Augustinus: Conscientia tua.	Франческо: Вибач, яким же?
Franciscus: Illa contrarium dicit.	Августин: Твоєю свідомістю.
Augustinus: Ubi confusa preit interrogatio, certum respondentis testimonium esse vix potest.	Франческо: Вона каже протилежне.
Franciscus: Quid ad rem?	Августин: Там, де передує заплутане розпитування, свідчення відповідача насилу може бути певним.
Augustinus: Multum sane; quod ut clare pervideas, advertite. Nemo tam demens est, nisi sit idem prorsus insanus, cui non interdum conditio proprie fragilitatis occurrat;	Франческо: Як це стосується справи?
	Августин: Неабияк, і щоб ти це ясно зрозумів, слухай уважно. Ніхто не є настільки безумним, хіба що він зовсім божевільний, кому іноді не спадає на думку стан власної крихкості;

qui non, si interrogetur, respondeat se esse mortalem et caducum habitare corpusculum. Id enim et membrorum dolor et febrium tentamenta testantur, a quibus prorsus immunem vitam degere quenam Dei unquam indulgentia prestabit? Adde, quod et ex funeribus amicorum, que assidue preter oculos vestros eunt, spectantium animis terror incutitur; quia, dum equevum quisque comitatur ad sepulcrum, necesse est ipse etiam ad alieni casus precipitium contremiscat, et de se incipiat esse sollicitus. Sicut, ubi flagrantia vicinorum tecta conspexeris, de tuis securus esse non potes, quoniam, ut ait Flaccus,

ad te post paulum ventura pericula cernis.

Eo autem vehementius movebitur, qui iuniorem, qui validiorem formosioremq; videat repentina morte subtractum. Se se enim circumspiciet et dicet: - Securius hic habitare videbatur, et tamen eiectus est, nec etas profuit, nec forma, nec robur.

хто у разі питання не відповість, що він смертний і мешкає у тлінному тілі. Про це свідчать і біль у кінцівках, і випробування хворобами, та хіба яка Божа милість коли-небудь дарує життя, цілком їх позбавлене? Додай, що й через поховання друзів, які невпинно проходять перед вашими очима, жах вселяється у душі спостерігачів; оскільки, доки хтось супроводжує ровесника до могили, необхідно, щоб він і сам затремтів через глибину падіння іншого і почав перейматися власною долею. Так само, як тільки помітиш палаючий дим сусіда, ти не можеш бути спокійний за власний, адже, як каже Флак:

Бачиш обриси небезпеки, що скоро прийде до тебе.

Тим більше зворушиться той, хто побачить більш молодого, більш дужого і красивого, вирваного раптовою смертю. Він-бо озирнеться навколо себе і скаже: "Здавалося, що він жив зовсім безпечно, та все ж був викинутий із життя, і не допомогли ані юність, ані краса, ані міць.

Michi securitatem quis spondit? Deus ne, magus ne? mortalis sum profecto! - Quod si hoc idem imperatoribus regibusque terrarum, si egregiis formidatisque personis evenerit, multo etiam acrius concutientur astantes, quoniam quem vel alios sternere solitum norant, subito videant, vel paucarum fortassis horarum anxietate prostratum. Unde enim nisi ex hoc fonte procedunt illa, que in mortibus summorum hominum stupentes faciunt populi, qualia multa, ut te tantisper ad historias revocem, in funere Iulii Cesaris meministi? Hoc est illud comune spectaculum quod mortalium oculos et corda perstringit, fatigue sui memoriam ingerit aliena cernentibus. Accedit belluarum furor atque hominum, rabiesque bellorum; accedunt et magnarum edium ruine, quas bene quidam ait olim tutelam hominum fuisse, nunc esse periculum. Accedunt sinistro sidere motus aerei, et celi pestilentis afflatus, et tot terre marisque discrimina;

А мені хто пообіцяє безпеку? Чи Бог, чи чаклун? Я дійсно лише смертний!" А як це саме станеться з імператорами чи королями цього світу, із видатними і грізними особистостями, присутні будуть вражені куди гостріше, оскільки побачать, що той, хто звик скидати інших, раптово чи може після лічених годин муки простягнувся на землі. Звідки ж тоді, як не із цього джерела походять ті речі, що у час смертей найвидатніших людей роблять приголомшені народи, багато з яких, щоб поки спрямувати тебе до історії, ти пам'ятаєш із поховання Юлія Цезаря? Це те спільне видовище, яке заволодіває очима і серцями смертних та нагадує їм про власну долю, доки вони споглядають чужу. Трапляється лють звірів і людей та шаленство війн; трапляються і руйнування великих будівель, які, як хтось влучно каже, колись були захистом людей, тепер же загроза. Трапляються за несприятливої зорі буяння вітрів, і шкідливі віяння неба, і так багато земних і морських небезпек.

quibus undique circumsepti non potestis oculos advertere, ubi non eis occurrat proprie mortalitatis effigies.

Franciscus: Indulge, queso: amplius exspectare non possum. Nichil enim ad confirmandam rationem meam dici reor efficacius, quam tu multa dixisti: egoque ipse inter audiendum mirabar quid tua vellet oratio aut ubi desineret.

Augustinus: Nondum quippe desierat cum tu eam preceidisti. Hec enim conclusio restabat: quanquam multa vellicantia circumstant (nichil tamen ad interiora penetrare duratis longa consuetudine pectoribus miserorum, vetustoque velut callo salutiferis ammonitionibus resistente) paucos invenies sat profunde cogitantes esse sibi necessario moriendum.

Franciscus: Paucis ergo definitio hominis nota est, que tamen omnibus in scolis tam crebro repetitur, ut nedum auditorum aures fatigasse, sed ipsas edificiorum columnas iam pridem imminuisse debuerit?

Тож, оточені цим звідусіль, ви не можете обернути очі, щоб їм не зустрілося відображення вашої власної смертності.

Франческо: Прошу, змилуйся, я більше не можу чекати. Гадаю, що ніщо інше не може краще підтвердити слухність мого судження, аніж усе те, що сказав ти: я і сам, доки слухав, здивовано запитував себе, що твоя промова означає чи де скінчиться.

Августин: Вона, звісно ж, ще не завершилася, коли ти її перервав. Адже лишався наступний висновок: хоча й оточують численні стимули, які спонукають до цього (проте жодним чином не здатні проникнути до глибин душі нещасних, чії серця затверділи внаслідок тривалої звички та, неначе давня мозоля, чинять опір цілющим настановам), ти знайдеш небагатьох, які досить глибоко міркують про те, що їм обов'язково судилося померти.

Франческо: Отже, визначення людини відоме небагатьом, хоча воно так часто повторюється у школах, що мало би не лише надокучити вухам учнів, але й уже давно розтрощити самі колони будівель?

Augustinus: Ista quidem dyaleticorum garrulitas nullum finem habitura, et diffinitionum huiuscemodi compendiis scatet et immortalium litigiorum materia gloriatur: plerunque autem, quid ipsum vere sit quod loquuntur, ignorant. Itaque si quem ex eo grege de diffinitione non tantum hominis sed rei alterius interroges, parata responsio est; si ultra progrediare, silentium fiet, aut, si assiduitas disserendi verborum copiam audaciamque pepererit, mores tamen loquentis ostendent veram sibi rei diffinite notitiam non adesse. Contra hoc tam fastidiose negligens tamque supervacuo curiosum genus hominum iuvat invehit: - Quid semper frustra laboratis, ah miseri et inanibus tendiculis exercetis ingenium? Quid, obliti rerum, inter verba senescitis, atque inter pueriles ineptias albicantibus comis et rugosa fronte versamini? Vobis utinam solis vestra noceret insania, et non nobilissima sepe adolescentium ingenia corrupisset!

Августин: Якраз це базікання діалектиків, якому ніколи не буде кінця, і рясніє подібними стислими визначеннями, і чваниться предметом вічних диспутів, проте здебільшого вони не відають, чим же насправді є те, про що вони говорять. Таким чином, якщо ти питаєш когось із цього товариства про визначення не лише людини, але й будь-якої іншої речі, відповідь завжди напоготові; якщо продовжиш далі, постане тиша, або ж, якщо невтомність у диспутах породила багатство слів і нахабність, то вдача мовця виявить, що він не має справжнього розуміння визначеної речі. Натомість приємно звертатися до настільки гордовито зневажливого і настільки задарма допитливого виду людей із наступними інвективами: «Чому ви, о нещасні, завжди трудитесь марно та тренуєте розум порожніми зачіпками? Чому, забувши про реальні речі, ви старішаєте серед слів та із сивим волоссям і зморщеним чолом займаєтеся дитячими нісенітницями? Якби ж лише вам одним шкодило ваше безумство, а не псувало часто найшляхетніші душі молоді!»

<p>Franciscus: Contra id, fateor, studiorum monstrum nichil satis mordaciter dici potest. Tu tamen interea, dicendi studio evector, quod de diffinitione hominis inceperas omisisti.</p> <p>Augustinus: Abunde dictum rebar, sed agam expressius. Hominem quidem esse animal, imo vero animalium principem cunctorum, nemo tam durus pastor invenietur ut nesciat; nemo rursus, si interrogetur, aut rationale animal aut mortale negaverit.</p> <p>Franciscus: Ita omnibus diffinitio nota est.</p> <p>Augustinus: Imo vero perpaucis.</p> <p>Franciscus: Quid ergo?</p> <p>Augustinus: Siquem videris adeo ratione pollentem ut secundum eam vitam suam instituerit, ut sibi soli subiecerit appetitus, ut illius freno motus animi coherceat, ut intelligat se se per illam tantum a brutorum animantium feritate distingui, nec nisi quatenus ratione degit nomen hoc ipsum hominis mereri; adeo preterea mortalitatis sue conscium,</p>	<p>Франческо: Зізнаюся, що нічого не можна сказати вдосталь уїдливого проти цієї потвори наук. Але тим часом ти, охоплений ентузіазмом власних слів, випустив те, що почав був говорити про визначення людини.</p> <p>Августин: Я гадав, що сказано досить, але висловлюся більш чітко. Не знайдеться жоден настільки неотесаний пастух, який би не знав, що людина – це тварина, радше навіть перша з усіх тварин; знов-таки жоден, хто у разі питання заперечить, що тварина раціональна і смертна.</p> <p>Франческо: Так це визначення усім відоме.</p> <p>Августин: Навпаки, зовсім небагатьом.</p> <p>Франческо: Як же так?</p> <p>Августин: Як побачиш когось, хто має настільки сильний розум, що згідно з ним влаштовує своє життя, що йому одному підкорює прагнення, що його вуздечкою приборкує порухи душі, що розуміє, як лише завдяки йому він відрізняється від дикості нерозумних істот, що не інакше як тією мірою заслуговує на саме ім'я людини, якою живе розумно; хто, до того ж, аж так усвідомлює свою смертність,</p>
--	---

ut eam cotidie ante oculos habeat, per eam se ipsum temperet, et hec peritura despiciens ad illam vitam suspiret, ubi, ratione superauctus, desinet esse mortalis; hunc tandem veram de diffinitione hominis atque utilem scientiam habere dicito. Huius ultimi, quoniam de eo nobis sermo erat, dicebam paucos cognitionem aut meditationem idoneam sortitos.

Franciscus: Ego me hactenus ex paucis rebar.

Augustinus: Et ego quidem non ambigo tibi tam multa per omnem vitam experientia magistra, tam multa ex librorum lectione repetenti, crebras cogitationes mortis occurrere, sed que nec satis alte descendant nec satis tenaciter hereant.

Franciscus: Quid vocas "alte descendere"? Etsi enim intelligere michi videar, cupio tamen ex te clarius audire.

що бачить її щодня перед очима, що за її допомогою вгамовує себе самого та, зневажаючи тлінне, тягнеться до того життя, де він, піднесений розумом, припинить бути смертним; його, зрештою, вважай тим, хто має істинне і корисне знання про визначення людини. Щодо цього останнього поняття я казав (адже про нього була наша бесіда), що мало хто зумів його пізнати чи належно обміркувати.

Франческо: Я досі вважав себе одним із небагатьох.

Августин: Так і я ж не сумніваюся, що коли ти пригадуєш численні уроки досвіду впродовж усього життя і так багато всього, прочитаного у книгах, тобі часто спадають на думку роздуми про смерть, які, однак, не проймають досить глибоко і не закарбовуються досить чітко.

Франческо: Що ти маєш на увазі під «глибоко проймати»? Навіть якщо мені здається, що розумію, та все ж прагну ясніше почути від тебе.

<p>Augustinus: Dicam (quamvis iam vulgo persuasum sit atque etiam e medio philosophorum grege clarissimi testes accesserint) mortem inter tremenda principatum possidere, usque adeo ut iampridem nomen ipsum mortis auditu tetrum atque asperum videatur. Non tamen vel sillaba hec summis auribus excepta vel rei ipsius recordatio compendiosa sufficiet; immorari diutius oportet atque acerrima meditatione singula morientium membra percurrere; et extremis quidem iam argentibus media torreri et importuno sudore diffluere, illa pulsari, vitalem spiritum mortis vicinitate lentescere. Ad hec defossos natantesque oculos, obtuitum lacrimosum, contractam frontem liventemque, labantes genas, luridos dentes, rigentes atque acutas nares, spumantia labia, torpentem squamosamque linguam, aridum palatum, fatigatum caput, hanelum pectus, raucum murmur et mesta suspiria, odorem totius corporis molestum, precipueque alienati vultus horrorem. Que omnia facilius ac velut in promptu et ad manum collocata succurrent,</p>	<p>Августин: Скажу (нехай і це вже загальновідомо, а також засвідчено найбільш яскравими представниками філософії), що смерть посідає перше місце серед жахів аж настільки, що вже давно саме ім'я смерті видається огидним і колючим для слуху. Проте недостатньо чи то почути цей склад краєм вуха, чи стисло згадати саму річ; слід затриматися довше і шляхом дуже напруженого роздуму оглянути кожну частину тіла помираючих:</p> <p>ось коли вже дубіють кінцівки, тулуб палає жаром і стікає неприємним потом, живіт пульсує, життєвий дух слабшає із наближенням смерті. До цього додай впалі та блудні очі, слізний погляд, зморщене і посиніле чоло, запалі щоки, пожовклі зуби, застигли та гострі ніздрі, пінисті губи, заляклий і шорсткий язик, сухе піднебіння, зморену голову, задихані груди, хрипле бурмотіння і скорботні зітхання, гнітючий запах усього тіла та насамперед жах відчуженого виразу обличчя. Усе це швидше спаде на думку, неначе будучи наготові та під рукою,</p>
---	--

si cui familiariter obversari ceperit memorandum aliquod conspecte mortis exemplum; tenacior enim esse solet visorum quam auditorum recordatio. Quam ob causam non sine alto consilio in quibusdam devotis religionibus atque sanctissimis, usque etiam ad hanc etatem, que bonis moribus inimica est, illa consuetudo perdurat quod ad cernendum corpora defunctorum, dum lavantur preparanturque sepulture, eiusdem rigidi propositi professores intersint, ut scilicet triste miserandumque spectaculum oculis subiectum et memoriam semper admoneat et animos superstitum ab omni spe mundi fugacis exterreat. Hoc est igitur quod "satis alte descendere" dicebam, non dum forte consuetudinis causa mortem nominatis, dum "Nil morte certius, nil hora mortis incertius" ceteraque huius generis usu quotidiani sermonis iteratis. Preteruolant enim illa, non insident.

якщо комусь звично почне з'являтися якийсь пам'ятний приклад спостереженої смерті, адже переважно спомин побаченого більш тривалий, аніж почутого. Саме через це не без глибокого задуму у деяких побожних та найсвятіших релігійних орденах аж навіть до нашої доби, яка є ворожою хорошим звичаям, зберігається та звичка, щоб адепти цього суворого правила мали бути присутніми під час омивання та підготовки тіл померлих до поховання заради спостереження, очевидно щоб таке сумне і жалюгідне видовище, опинившись перед очима, завжди спонукало їх пам'ять і відлякувало душі живих від будь-яких сподівань щодо цього минушого світу. Отже, це саме те, що я мав на увазі під «досить глибоко проймати», а не коли ви, мабуть що, за звичкою згадуєте ім'я смерті та повторюєте у щоденних бесідах, що «ніщо не є більш певним за смерть, ніщо менш певним за час смерті» і тому подібні речі. Адже вони пролітають повз, не осідають.

Franciscus: Assentior eo facilius quia multa, que mecum tacitus agitare soleo, nunc te loquente recognosco. Signum tamen aliquod memorie mee, si videtur, imprime, quo admonitus posthac de me ipse michi non mentiar, nec erroribus meis interblandiar. Id enim est, ut video, quod mentes hominum calle virtutis avertit, dum metam apprehendisse rate ulterius non aspirant.

Augustinus: Libens hoc audio ex te; neque enim otiosi et a casu pendentis, sed multa circumspicientis animi verba sunt. Signum igitur, quo nunquam fallaris, accipe. Si, quotiens de morte cogitabis, loco non moveberis, scito te velut de rebus ceteris inutiliter cogitasse. At si in ipso cogitatu obrigueris, contremueris, expallueris; tibi que iam hinc laborare visus fueris medias inter mortis angustias; si cum hoc et illud occurrat, animam ilicet ut ex his membris exierit, sistendam in eterno iudicio, totius vite preterite actuumque et verborum rationem exactissimam esse reddendam;

Франческо: Тим легше погоджуюся, що багато з того, про що я сам мовчки зазвичай міркую, тепер впізнаю у твоїх словах. Однак, якщо ти не проти, закарбує у моїй пам'яті якийсь знак, застережений яким я надалі сам собі не брехатиму і не потуратиму моїм хибам. Адже, як я розумію, це те, що відвертає розум людей від стежки чесноти, поки вони не прагнуть більшого, вважаючи, що досягли мети.

Августин: Із радістю чую це від тебе, адже це не слова бездіяльного і залежного від випадку духу, а того, хто ретельно спостерігає навколо себе. Тож ось знак, із яким ти ніколи не помилишся: якщо ти не зворушишся, щоразу як думатимеш про смерть, знай, що ти подумав даремно, неначе про інші речі. Але якщо у мить самої думки ти застигнеш, здригнешся, побліднеш, і вже тут тобі здасться, що ти страждаєш серед труднощів смерті; якщо разом із цим спаде на думку і те, що душа відразу, як тільки покине це тіло, повинна буде постати перед вічним судом та якнайточніше відзвітувати про вчинки і слова всього минулого життя;

nullam in ingenio eloquentia ve, nullam in opibus aut potentia; nullam denique in forma corporis aut in mundi gloria spem habendam; nec corrumpi posse, nec falli iudicem nec placari; mortem ipsam laborum non finem esse, sed transitum; hoc inter mille suppliciorum, mille tortorum genera; et stridor ac gemitus Avernii et sulphurei amnes et tenebre et ultrices Furie; postremo universa simul Orchi pallentis immanitas; que ve his omnibus preponderant malis: infelix sine fine perpetuitas, terminandeque calamitatis desperatio, et in eternum mansura non iam amplius miserantis ira Dei; si hec simul omnia ante oculos venerint, non ut ficta sed ut vera, non ut possibilia sed ut necessario inevitabiliterque ventura et pene iam presentia: inque his curis non preteriens nec desperans, sed spei plenus quod Dei dextera potens promptaque sit ex tantis malis eruere, dummodo te curabilem prebeas, surgendique avidus et propositi tenax assiduusque versaberis; non frustra te meditatam esse confide.

що не слід покладати жодну надію на розум чи красномовство, жодну на багатство чи владу, жодну зрештою на красу тіла чи земну славу; що суддю не можна ані підкупити, ані обдурити, ані задобрити; що сама смерть не кінець страждань, а перехід, і це серед тисячі видів покарань і катів: і вереск та крики Аверно, і сірчасті ріки, і темрява, і месниці Фурії, наостанок уся водночас лютість блілого Орка, а ще те, що переважає всі ці біди – безкінечна нещаслива вічність, і зневіра на припинення лих, і довічний гнів Бога, який уже більше не співчуває; якщо все це одночасно постане перед очима не як вигадане, а як справжнє, не як можливе, а як обов'язково і неухильно прийдешнє та вже майже присутнє; і якщо у цих тривогах ти не будеш ані байдужий, ані безнадійний, але сповнений надії на те, що правиця Бога могутня і готова витягнути тебе зі стількох бід, доки ти дозволяєш піклуватися про себе і житимеш із прагненням підвестися, міцно і наполегливо тримаючись наміру; ось тоді будь певен, що ти поміркував марно.

Franciscus: Graviter me, fateor, tantis ante oculos coacervatis miseriis terruisti. Sed sic michi Deus venie largus sit, ut ego per dies singulos in has cogitationes immergor precipueque noctibus, cum diurnis curis relaxatus animus se in se ipsum recolligit. Tum corpus hoc in morem morientium compono, ipsam quoque mortis horam et quicquid circa eam mens horrendum repperit, intentissime michi ipse confingo, usque adeo ut, in agone moriendi positus, michi videar interdum Tartara et que narras omnia mala conspicere; eaque tam graviter visione conturbor, ut exterritus tremensque consurgam, et sepe, usque ad horrorem astantium, hec in verba prorumpam: - Heu quid ago? quid patior? cui me exitio fortuna reservat? Miserere, Iesu, fer opem:

eripe me his, invicte, malis ...

da dextram misero, et tecum me tolle per undas;

Франческо: Зізнаюся, ти мене сильно налякав, нагромадивши перед очима стільки нещасть. Але нехай Бог буде для мене щедрим на прощення, адже я поринаю у ці роздуми кожного дня, насамперед уночі, коли душа, звільнена від денних тривог, знову зосереджується сама на собі. Тоді я надаю моєму тілу звичну позу помираючих і вкрай уважно сам собі уявляю власне момент смерті, а також усе те жахливе, що розум знаходить стосовно неї, аж настільки, що мені іноді здається, ніби я, лежачи у смертельних муках, бачу Тартар і всі ті біди, про які ти розповідаєш; і я так тяжко турбуюся через це видіння, що схоплююся переляканий і тремтячий та часто, аж до жаху присутніх, викрикую ці слова: «Ох, що я роблю? Чому страждаю? Який кінець призначила мені доля? Змилуйся, Ісусе, допоможи:

випрягни мене, непереможний, із цих бід ...

подай правицю нещасному і здійми мене над хвилями разом із тобою,

sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

Multa preter hec alia, frenetici in morem quacunq;ue vagum animum paventemque tulit impetus, mecum loquor; multa quoque cum amicis, quibus illacrimans ipse nonnunquam ceteros in lacrimas coegi, licet utrique post lacrimas reverteremur ad solita. Que cum ita sint, quid ergo me retinet? quid latentis obstaculi est ut nunc usque nil ista michi cogitatio preter molestias terroresque pepererit, ego autem idem sim adhuc qui fueram prius quodque hi sunt, quibus forte nunquam tale aliquid contigit in vita? Eoque miserior, quod illi, quisquis sit futurus exitus, presentibus saltem voluptatibus delectantur: michi vero et finis incertus sit et nulla voluptas, nisi talibus amaritudinibus respersa, proveniat.

Augustinus: Noli, precor, ubi gaudendum est dolere; peccator enim, quo maiorem voluptatem ac titillationem percipit ex sceleribus suis, eo miserior calamitosiorque iudicandus est.

щоб хоча б у мить смерті я спочив у спокійному місці».

Окрім цього, я сам собі кажу багато іншого, неначе божевільний, який слідує куди завгодно за поривами блудної і боязкої душі; також багато кажу друзям, із якими, коли плакав сам, я нерідко доводив до сліз решту, нехай і після сліз ми поверталися до звичних речей. Але коли все так, то що ж тоді мене стримує? Яка ж існує прихована перешкода, що аж досі цей роздум не приніс мені нічого, окрім як мук і страхів, тоді як я сам все той же, яким був раніше, і якими є ті, із ким, мабуть, ніколи у житті не траплялося щось подібне? І я тим більше нещасний, що вони, яким би не був їх майбутній кінець, хоча б радіють поточним насолодам; для мене ж і кінець непевний, і не виникає жодної насолоди, яка б не була розсіяна такими гіркотами.

Августин: Будь ласка, не засмучуйся там, де слід радіти, адже грішник, чим більшу отримує насолоду і збудження від своїх злочинів, тим більше має вважатися нещасним і згубним.

Franciscus: Forte ideo quia nunquam ad virtutis semitam reflectitur quem nusquam interrupta voluptas sui raptat in merorem. Qui vero inter carnis illecebras et blandimenta fortune durum aliquid experitur, totiens conditionis sue meminit quotiens illum delectatio preceps et inconsulta destituit. Quod si unus esset amborum finis, non intelligo cur non felicius dici possit qui nunc gaudet doliturus in posterum, quam qui nec sentit in presens gaudium, nec expectat. Nisi te moveat forte quod in finem risus sit luctus acerbior.

Augustinus: Illud magis quoniam, freno rationis abiecto, quod quidem prorsus in illa suprema voluptate deseritur, gravior casus est, quam, eodem vel tenuiter retento, ex pari precipitio corruentis. Ante omnia tamen a te illud dictum prius attendo, quod de alterius sperandum de alterius conuersione desperandum sit.

Franciscus: Istud quidem sic esse considero. Sed tu interim nunquid non prime questionis oblitus es?

Augustinus: Cuius?

Франческо: Це напевно тому, що той, кого перервана насолода ніколи не спонукає до журби щодо власної долі, ніколи не стане на шлях чесноти. Той же, хто серед тілесних принад і ласк фортуни переживає щось тяжке, згадує про свій стан щоразу, коли стрімке і бездумне задоволення полишає його. Тож якщо на обох чекає один кінець, я не розумію, чому не може вважатися щасливішим той, хто радіє зараз і страждатиме згодом, аніж той, хто і тепер не відчуває радості, і не очікує її у майбутньому. Хіба що тебе раптом переконує те, що плач гіркіший наприкінці сміху.

Августин: Радше те, що у разі відмови від вуздечки розуму, яким нехтують саме у стані тієї найвищої насолоди, падіння є тяжчим, аніж у випадку того, хто звалюється із рівної висоти, навіть злегка зберігши цей-таки нагляд. Та передусім відзначаю сказане тобою раніше, що на зміну одного можна сподіватися, на зміну іншого аж ніяк.

Франческо: Дійсно думаю, що це так. Але ти хіба тим часом не забув про моє перше питання?

Августин: Яке?

Franciscus: "Quid est quod me retinet?"
hoc enim quesieram: cur michi uni
cogitatio mortis intensa non profuit,
quam miris modis fructuosam dicis?

Augustinus: Primum quippe quia de
longinquo forsitan illa consideras que,
tum propter brevissime vite cursum tum
propter incertos et varios casus,
longinqua esse non possunt. Omnes enim
ferme "in hoc fallimur" ut ait Cicero
"quod mortem prospicimus": quem
textum correctores quidam, an verius
corruptores, mutare voluerunt
negationem verbo preponentes, et
"mortem non prospicimus" dicendum
esse firmantes. Ceterum qui mortem
omnino non aspiciat sani capitis nullus
invenitur; re autem vera "prospicere"
"procul aspiciere" est. Quod unum super
cogitanda morte multos illusit, dum illam
vivendi metam sibi quisque proposuit, ad
quam etsi perveniri possit per naturam,
tamen paucissimi pervenerunt.

Франческо: «Що мене стримує?» – ось
це я запитав: чому лише мені одному
не став у нагоді напружений роздум
про смерть, який ти вважаєш напрочуд
плідним?

Августин: Найперше тому, що ти,
можливо, розглядаєш як щось
віддалене ті речі, які, чи то через украй
короткий плін життя, чи через непевні
і різноманітні події, не можуть бути
віддаленими. Адже, як каже Цицерон,
майже всі ми «помиляємося у тому,
що вбачаємо смерть далекою» –
вислів, який деякі захотіли виправити,
чи радше спотворити, за допомогою
додавання заперечення перед
дієсловом і стверджували, що слід
казати «не вбачаємо смерть далекою».
Окрім того, що не знайдеться жодної
людини при здоровому глузді, яка б
зовсім не помітила смерті, насправді ж
prospicere означає «дивитися здалеку».
Це те одне, що у роздумах про смерть
ввело в оману багатьох, коли кожен із
них запропонував собі таку межу
життя, до якої дісталось надзвичайно
мало людей, хай навіть вона досяжна
відповідно до законів природи.

<p>Fere enim nullus moritur, cui non conveniat poeticum illud:</p> <p>canitiemque sibi et longos promiserat annos.</p> <p>Hoc nocere tibi potuit; nam et etas et complexionis vigor et vite modestioris observantia hanc tibi spem fortasse prebuerunt.</p> <p>Franciscus: Noli, queso, de me talia suspicari. Avertat Deus hanc insaniam:</p> <p>me ne huic confidere monstro,</p> <p>quod apud Virgilium famosissimus ille magister maris ait. Et ego, in mari magno sevoque ac turbido iactatus, tremulam cimbam fatiscentemque et rimosam ventis obluctantibus per tumidos fluctus ago. Hanc diu durare non posse certe scio nullamque spem salutis superesse michi video, nisi miseratus Omnipotens prebeat ut gubernaculum summa vi flectens antequam peream litus apprehendam, qui in pelago vixerim moriturus in portu.</p>	<p>Адже майже ніхто не помирає, кому б не підійшов той поетичний рядок:</p> <p>він пообіцяв собі сивину і довгі роки.</p> <p>Це могло тобі зашкодити, бо і твій вік, і міцна будова тіла, і стриманий спосіб життя, мабуть, вселили тобі цю надію.</p> <p>Франческо: Прошу, не припускай такого щодо мене. Нехай Бог відверне це безумство:</p> <p>щоб я не довірився цьому чудовиську,</p> <p>як каже у Вергілія той найславетніший морський керманіч. І я, пожбурений у великому, лютому і бурхливому морі, веду труський, потрісканий і щілястий човник супроти зустрічних вітрів. Точно знаю, що він довго не витримає, і бачу, що мені не залишається жодної надії на спасіння, хіба що змилується Всемогутній і дозволить, щоб я, з усіх сил повертаючи штурвал, досяг берега, перш ніж загинути, і, проживши у морі, помер у порту.</p>
---	--

Huic opinioni debeo quod opum magneque potentie desiderio, quo multos non modo coetaneos meos sed longevos homines et comunem vivendi modum supergressos exestuarum videmus, nunquam arsisse me recolo. Quis enim furor est omnem etatem in laboribus et in paupertate transducere, ut inter tot curis coacervandas divitias statim moriar? Sic itaque de his formidolosis rebus cogito non ut longe distantibus, sed mox affuturis, iamiamque presentibus. Necdum de memoria mea excessit versiculus quidam quem adhuc admodum iuvenis scripsi, inter multa que ad amicum scripseram hoc in fine subiungens:

loquimur dum talia, forsitan innumeris properata viis, in limine mors est.

Quod si tunc dicere potui, quid modo dicam et experimento rerum et etate provectior? Quicquid video, quicquid audio, quicquid sentio, quicquid cogito ad hoc unum refero.

Саме цьому погляду я зобов'язаний тим, що, наскільки пам'ятаю, я ніколи не горів жагою до багатств чи великої влади, якою палають, як бачимо, не лише багато моїх однолітків, але і люди похилого віку та ті, що перевершили звичну тривалість життя. Що ж це за шаленство – все життя проводити у стражданнях і бідності, щоб потім одразу померти серед накопичених стількома турботами багатств? Отже, саме тому я думаю про ці жахливі речі не як про дуже віддалені, а як про близькі та вже зараз присутні. І досі не покинув мою пам'ять один рядочок, який я склав ще зовсім юний, долучивши його наприкінці до багатьох речей, які написав був другові:

доки ми говоримо про таке, можливо, поспішивши безліччю стежок, смерть уже на порозі.

Якщо я міг говорити це тоді, то що ж скажу зараз, коли я і досвідченіший, і старший? Усе, що бачу, все, що чую, все, що відчуваю, все, що думаю, я зіставляю із цим єдиним.

Quod, si in hac cogitatione non fallor, ad hec questio illa superest: "quid ergo me retinet?".

Augustinus: Humiles Deo gratias age, qui te tam salubribus habenis frenare stimulisque tam pungentibus sollicitare dignatur. Vix enim possibile fuerit ut, quem cogitatio mortis habet tam quotidiana, tam presens, hunc mors eterna contingat. Sed quoniam deesse tibi aliquid sentis, nec immerito, quid illud sit aperire tentabo, ut eo si Deus faverit amoto, in cogitationes tuas totus assurgens, quo adhuc premeris, vetustum servitutis iugum possis excutere.

Franciscus: Utinam id tibi contingat efficere, et ego tanti muneris capax inveniar.

Augustinus: Inveniere si voles, neque enim res impossibilis est; sed in actibus humanis duo versantur, quorum si desit alterum, prepediri constet effectum. Voluntas igitur presto sit, eaque tam vehemens ut merito desiderii vocabulum sortiatur.

Тож, якщо не помиляюся у цій думці, все ще залишається те питання: «Що ж тоді мене стримує?».

Августин: Низько подякуй Богові, який удостоює тебе тим, що стримує тебе настільки цілющими вуздечками та заохочує настільки гострими стимулами. Адже майже неможливо, щоб тому, хто поринає у настільки буденний та безпосередній роздум про смерть, судилася вічна смерть. Але раз ти небезпідставно відчуваєш, що тобі чогось бракує, я постараюся розкрити, що це таке, щоб ти, у разі його усунення із Божою допомогою, увесь здіймаючись до висоти твоїх роздумів, зумів скинути давнє ярмо рабства, яке досі тебе пригноблює.

Франческо: Нехай тобі вдасться це здійснити, і хай я виявлюся здатним до такого важливого завдання!

Августин: Виявишся, якщо захочеш, адже це не є неможливим; проте у людських справах існують два чинники, за відсутності одного з яких ефект буде неминуче перешкоджений. Отже, нехай воля буде наготові, ще й настільки потужна, щоб заслужено здобути назву прагнення.

<p>Franciscus: Ita fiet.</p> <p>Augustinus: Scis quid cogitationi tue officiat?</p> <p>Franciscus: Hoc est quod peto, hoc est quod tantopere scire desidero.</p> <p>Augustinus: Audi ergo. Animam quidem tuam, sicut celitus bene institutam esse non negaverim, sic ex contagio corporis huius, ubi circumsepta est, multum a primeva nobilitate sua degenerasse ne dubites; nec degenerasse duntaxat, sed longo iam tractu temporis obtorpuisse, factam velut proprie originis ac superni Conditoris immemorem. Nempe passiones ex corporea commistione subortas oblivionemque nature melioris, divinitus videtur attigisse Virgilius, ubi ait:</p> <p>igneus est illis vigor et celestis origo seminibus, quantum non noxia corpora tardant terrenique hebetant artus, moribundaque membra.</p> <p>Hinc metuunt cupiuntque dolent gaudentque, neque auras</p>	<p>Франческо: Так і станеться.</p> <p>Августин: Знаєш, що заважає твоєму роздуму?</p> <p>Франческо: Це те, що я шукаю, це те, що я так сильно прагну знати.</p> <p>Августин: Тож слухай. Як я не заперечу того, що твоя душа була добре сформована небесами, так і ти не сумнівайся, що через взаємодію із цим тілом, де вона замурована, вона неабияк зіпсувалася порівняно зі своїм первісним благородством; і не лише зіпсувалася, але й уже довгий час була німою, неначе забувши власне походження і небесного Творця. Бо здається, що Вергілій із божественного натхнення осягнув те, як пристрасті породжуються через змішання душі з тілом, а вища природа забувається, де він каже:</p> <p>вогняна сила й небесний початок у тих зернях, наскільки не втримують їх шкідливі тіла, не ослаблюють земні суглоби і смертні члени.</p> <p>Через те бояться й жадають, болять і радіють, але неба</p>
--	---

<p>respiciunt, clause tenebris et carcere ceco.</p> <p>Discernis ne in verbis poeticis quadriceps illud monstrum nature hominum tam adversum?</p> <p>Franciscus: Discerno clarissime quadripartitam animi passionem, que primum quidem, ex presentis futurique temporis respectu, in duas scinditur partes; rursus quelibet in duas alias, ex boni malique opinione, subdistinguitur; ita quattuor velut flatibus aversis humanarum mentium tranquillitas perit.</p> <p>Augustinus: Rite discernis, atqui verificatum est in vobis illud apostolicum: "Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem."</p> <p>Conglobantur siquidem species innumere et imagines rerum visibilium, que corporeis introgresse sensibus, postquam singulariter admisse sunt, catervatim in anime penetralibus densantur;</p>	<p>не бачать, замкнені у тінях і темній в'язниці.</p> <p>Хіба не розрізняєш серед поетичних виразів те настільки вороже людській природі чотирьохголове чудовисько?</p> <p>Франческо: Я дуже ясно розрізняю поділ на чотири складові душевної пристрасті, яка спершу розділяється на дві частини по відношенню до теперішнього і майбутнього часу; потім кожна з них підрозділяється на інші дві відповідно до уявлення про добро і зло; ось так спокій людських розумів гине, неначе від поривів чотирьох протилежних вітрів.</p> <p>Августин: Правильно розрізняєш, і тоді знайшов підтвердження у вас той вислів апостола: «Тіло, яке псується, обтяжує душу, і земна оселя пригнічує свідомість, яка розмірковує про багато речей». Адже скупчуються незліченні образи і подоби видимих предметів, які потрапляють через тілесні органи чуття, будучи допущеними поодинці, й у надрах душі згущуються у натовп,</p>
---	---

eamque, nec ad id genitam nec tam multorum difformiumque capacem, pregravant atque confundunt. Hinc pestis illa fantasmatum vestros discerpens laceransque cogitatus, meditationibusque clarificis, quibus ad unum solum summumque lumen ascenditur, iter obstruens varietate mortifera.

Franciscus: Huius quidem pestis, cum sepe alias, tum in libro De vera religione, cui nichil constat esse repugnantius, preclarissime meministi. In quem librum nuper incidi, a philosophorum et poetarum lectione digrediens, itaque cupidissime perlegi: haud aliter quam qui videndi studio peregrinatur a patria, ubi ignotum famose cuiuspiam urbis limen ingreditur, nova captus locorum dulcedine passimque subsistens, obviamque circumspicit.

Augustinus: Atqui licet aliter sonantibus verbis secundum catholice veritatis preceptorem decuit,

обтяжують її та збивають із пантелику, коли вона ані була створена для цього, ані спроможна вмістити так багато спотворених речей. Звідси походить та пошесть фантазій, яка роздирає і розриває ваше мислення та загороджує своїм смертоносним розмаїттям шлях до просвітлених роздумів, завдяки яким можна піднятися до одного, єдиного і найвищого світла.

Франческо: Саме цю пошесть ти блискуче згадав у книзі «Про істинну релігію», і часто в інших працях, як те, що загальновідомо протидіє їй (*religii*) найбільше. На цю книгу я натрапив нещодавно, відступаючи від читання філософів і поетів, тому прочитав із завзяттям, не інакше як той, хто вирушає у подорож зі своєї батьківщини через жагу до вражень, і щоразу як ступає на невідомий поріг якогось славетного міста, зачарований принадою нових місць, зупиняється повсюди, розглядаючи кожну річ на своєму шляху.

Августин: Однак, хай навіть в інших словах, як і належало наставнику католицької істини,

reperies libri illius magna ex parte philosophicam precipueque platoniam ac socraticam fuisse doctrinam. Et nequid tibi subtraham, scito me, ut opus illud inciperem, unum maxime Ciceronis tui verbum induxisse. Affuit Deus incepto, ut ex paucis seminibus messis opima consurgeret. Sed ad propositum revertamur.

Franciscus: Ut libet, pater optime. Ante tamen unum oro: ne michi abscondas verbum illud, quod tam preclaro operi, ut ais, prebuit materiam.

Augustinus: Cicero siquidem in quodam loco, iam tunc errores temporum perosus, sic ait: "Nichil animo videre poterant, ad oculos omnia referebant; magni autem est ingenii revocare mentem a sensibus et cogitationem a consuetudine abducere." Hec ille. Ego autem hoc velut fundamentum nactus, desuper id quod tibi placuisse dicis opus extruxi.

Franciscus: Teneo locum: in Tusculano est;

ти відкриєш, що вчення тієї книги було здебільшого філософське, переважно платонівське і сократівське. І щоб нічого тобі не замовчувати, знай, що до початку тієї праці мене найбільше спонукав один вислів твого Цицерона. Бог посприям зачинові, щоб із кількох зернят постав багатий урожай. Але повертаймося до справи.

Франческо: Як хочеш, славний батьку. Проте спершу одне лиш прошу: не приховуй від мене той вислів, який, за твоїми словами, дав привід для такої славетної праці.

Августин: Цицерон бо у якомусь уривку, вже зненавидівши хиби свого часу, каже так: «Вони нічого не могли побачити душею, все зводили до очей; натомість ознакою великого інтелекту є здатність відвертати розум від чуттєвого сприйняття і відволікати роздум від звичних речей». Це його слова. Я ж, ніби взявши їх за основу, поверх спорудив ту працю, яка тобі, як кажеш, припала до вподоби.

Франческо: Мені відомий цей уривок – він із «Тускуланських бесід».

te autem hoc Ciceronis dicto et illic et alibi in operibus tuis delectari solitum animadverti; nec immerito; est enim ex eorum genere, quibus cum veritate permixtus lepos ac maiestas inest. Tu vero iantandem, ut videtur, ad propositum redi.

Augustinus: Hec tibi pestis nocuit; hec te, nisi provideas perditum ire festinat. Siquidem fantasmatis suis obrutus, multisque et variis ac secum sine pace pugnantibus curis animus fragilis oppressus, cui primum occurrat, quam nutriat, quam perimat, quam repellat, examinare non potest; vigorque eius omnis ac tempus, parca quod tribuit manus, ad tam multa non sufficit. Quod igitur evenire solet in angusto multa serentibus, ut impediunt se sata concursu, idem tibi contingit, ut in animo nimis occupato nil utile radices agat, nichilque fructiferum coalescat;

Я також помітив, що ти часто із задоволенням згадуєш цей вираз Цицерона як у тій, так і в інших твоїх працях; і цілком справедливо, бо він належить до роду тих, які поєднують істину із витонченістю і величчю. Але ти, як хочеш, зрештою повертайся до справи.

Августин: Отже, саме ця пошесть тобі нашкодила, це вона поспішає тебе згубити, якщо не запобіжиш цьому. Авжеж, переповнена своїми фантазіями та пригнічена багатьма різними і безперестанку воюючими між собою тривогами, крихка душа не може зважити, якій із них потрібно спершу протидіяти, яку підживлювати, яку знищувати, яку відштовхувати; й уся її сила та час, який відведено скупю рукою долі, недостатні для стількох речей. Отже, що зазвичай стається із тими, хто на тісній ділянці садить так багато, що аж посаджене заважає власному проростанню через скупчення, те ж саме трапляється і з тобою: ніщо корисне не пускає корені у переповненій душі, і ніщо плодове не закорінюється;

tuque inops consilii modo huc modo illuc
mira fluctuatione volvaris, nusquam
integer, nusquam totus. Hinc est ut
quotiens ad hanc cogitationem mortis
aliasque, per quas iri possit ad vitam,
generosus, si sinatur, animus accessit,
inque altum naturali descendit acumine,
stare ibi non valens, turba curarum
variarum pellente, resiliat. Ex quo fit ut
tam salutare propositum nimia mobilitate
fatiscat, oriturque illa intestina discordia
de qua multa iam diximus, illaque anime
sibi irascentis anxietas, dum horret sordes
suas ipsa nec diluit, vias tortuosas
agnoscit nec deserit, impendensque
periculum metuit nec declinat.

Franciscus: Heu mi misero! Nunc
profunde manum in vulnus adegisti. Iste
dolor meus inhabitat, istinc mortem
metuo.

Augustinus: Bene habet! torpor abscessit.
Sed quoniam iam satis hodiernum
colloquium absque intermissione
protulimus, reliquis, si placet, in diem
proximum dilatis, nunc aliquantisper in
silentio respiremus.

і ти, позбавлений задуму, дивним
чином крутишся і вештаєшся туди-
сюди, ніде цілком і ніде повністю не
знаходячись. Ось чому щоразу як
благородна душа наближається, якщо
можливо, до цього роздуму про смерть
і до інших, які здатні привести до
життя, а також завдяки природній
гостроті розуму досягає їх глибин,
вона відступає, не в силах залишатися
там через навалу різних тривог. Звідси
впливає, що такий здоровий намір
виснажується надмірною мінливістю, і
народжується той внутрішній розлад,
про який ми вже сказали чимало, і та
тривожність розгніваної на саму себе
душі, яка жахається свого бруду, та не
змиває, впізнає звивистість обраних
шляхів, та не залишає, боїться
навислої загрози, та не відхиляє.

Франческо: О, який же я нещасний!
Зараз ти встромив руку глибоко у
рану. Ось там мешкає моє страждання,
ось чому я боюся смерті.

Августин: Чудово! Одубіння зникло.
Але оскільки ми сьогодні вже вдосталь
проговорили без перерви, якщо ти не
проти, зараз трішки перепочиньмо у
тиші, решту відклавши на завтра.

Franciscus: Peroportuna duo quidem languori meo: quies et silentium.	Франческо: Якраз дві найбільш слушні речі для моєї втоми – спокій і тиша.
EXPLICIT LIBER PRIMUS	ЗАВЕРШУЄТЬСЯ ПЕРША КНИГА

Висновки до другого розділу

Отже, нами були подані вступне слово та художній переклад передмови і першої книги «De secreto conflictu curarum mearum».

У вступному слові була описана історія виникнення задуму, написання і відкриття твору, надана стисла характеристика його персонажів, вказані літературні прототипи та джерела натхнення Петрарки при роботі над «Secretum», окреслена структура праці та обґрунтоване рішення подати переклад у форматі білінгви за посередництвом висвітлення низки переваг такого способу демонстрації.

При перекладі твору головним завданням було досягнення якнайбільш можливої близькості до оригінального латинського діалогу, зокрема в аспектах збереження розлогих періодів (наскільки це дозволяли відмінності українського та латинського синтаксису), темпових особливостей бесіди та яскравого емоційного навантаження її змісту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки та узагальнення.

У результаті здійсненого у першому розділі розгляду ключових етапів життя і становлення Франческо Петрарки на час написання «*De secreto conflictu coramini mearum*» та їх ілюстрації за допомогою відповідних цитат з інших праць самого автора ми вважаємо за потрібне підкреслити наступні події та особливості як найбільш важливі для формування світогляду Петрарки у зазначений період:

- народження і зростання у сім'ї вигнанця за межами батьківщини;
- поява пристрасті до читання класичних латинських авторів у зовсім юному віці завдяки захопленню ними батька та власним схильностям Франческо;
- навчання у школі кардинала Нікколо да Прато та дружба із Гвідо Сетте;
- формування любові до природної ідилії та спокою завдяки проживанню у живописному містечку Карпантра;
- навчання у Монпельє, що дозволяє Петрарці зрозуміти власну байдужість до юриспруденції;
- надзвичайно рання смерть матері Елетти, на честь якої Франческо пише свій перший твір;
- навчання у Болоньї, яке, попри небажання займатися правом, дарує також хороші плоди: Петрарка знаходить одного з найкращих друзів у своєму житті, Джакомо Колонну, а також знайомиться із літературними колами важливого освітнього центру тогочасної Європи та живить спілкуванням із ними свою любов до античної літератури;
- смерть батька, сера Петракко, яка, окрім того, що завдає великого болю синові, також дозволяє нарешті покинути неприємні для

Франческо юридичні студії, які він продовжував заради батька, і присвятити себе захопленню улюбленими античними авторами, проте водночас зумовлює необхідність пошуків покровительства;

- знайомство та залучення до оточення кардинала Джованні Колонни, тривале заступництво якого забезпечить Петрарці можливість повноцінно присвятити себе класичним студіям, літературній і філологічній діяльності;
- подорож на північ Європи, яка призводить до усвідомлення та формування Петраркою нового образу вченого й інтелектуала, зосередженого не лише на теорії, але й на досвідному пізнанні та перевірці сідчень, а також сприяє вибудовуванню зв'язків із найбільш освіченими людьми Європи, які виходять за межі політичних кордонів;
- зустріч із Лаурою у церкві Санта-К'яра 6 квітня 1327 року, яка стане головним коханням і музою Франческо;
- знахідка забутої промови Цицерона «Pro Archia poeta», яка стимулює пошук рукописів із античними творами Петраркою впродовж усього свого життя;
- знайомство і дружба із монахом-августинцем Діоніджі, що дарує Франческо «Confessiones» Августина, що зумовлює зростання інтересу Петрарки як власне до спадщини Блаженного Августина, так і до патристики загалом;
- закладення передумов сучасного філологічного методу за принципом «collatio», згідно з яким Франческо здійснює роботу над реконструкцією «Ab Urbe condita» Лівія та композицією великого кодексу з усіма працями Вергілія;
- невдалі намагання переконати Папу Римського та імператора Священної Римської імперії повернутися до Риму, що поступово

призводить до пошуків іншого способу відновлення давньої слави Італії – через освіту, науку, літературу і мистецтво;

- перша подорож Петрарки до Риму, яка тільки посилює захват Франческо величчю міста та його спадщиною, попри жалюгідний дійсний стан;
- від'їзд з Авіньйону до мальовничої долини Воклюз у пошуках гармонії та спокою, де Петрарка присвячує себе навчанню, літературній діяльності та культурному діалогу із найкращими друзями;
- задум та початок роботи Франческо над створенням двох фундаментальних творів, натхнених найкращими античними зразками висвітлення видатних прикладів великої чесноти у поезії («Енеїда» Вергілія) та прозі («Ab Urbe condita» Лівія) – «Africa» та «De viris illustribus», покликаних спонукати сучасників, зіпсованих дійсною деградацією ключових інститутів та авторитетів, до самовдосконалення;
- поява та реалізація наміру Петрарки щодо відновлення слави і честі поезії шляхом поетичної коронації у Римі на Капітолійському пагорбі після успішно складеного «іспиту» стосовно знань та здібностей Франческо під наглядом найбільш просвітленого монарха епохи – неаполітанського короля Роберта Анжуйського;
- серія смертей найдорожчих друзів Петрарки (Джакомо Колонни, отця Діоніджі, Роберта Анжуйського) у 1341-1343 роках, а також відхід у монахи улюбленого брата Герардо, що спонукає Франческо переосмислити свій спосіб життя та даремність прагнень до минушого (саме у цей період відбуваються події «Secretum»);
- усе більша відраза та засудження огидних принципів життя папської столиці Авіньйону;

- знайомство і дружба із Кола ді Рієнцо, майбутній крах намагань якого відродити Римську державу стане останньою причиною того, що Петрарка покине оточення кардинала Джованні Колонни у 1347 році;
- відкриття листів Цицерона, що виявляться основою нової епістолярної моделі Відродження, створеної Петраркою;
- початок роботи Франческо над творами філософського спрямування – «De vita solitaria» та «De otio religioso»;
- найжахливіша епідемія чуми в історії, відома як «Чорна смерть», яка призведе до смерті багатьох близьких друзів Петрарки та його коханої Лаури, через що Франческо у час абсолютного страждання і невимовного відчаю починає писати діалог, до якого він повертатиметься завжди, і який стане віддзеркаленням тривог душі батька Відродження – «De secreto conflictu curarum mearum».

Стосовно другого розділу нашого дослідження внаслідок прокоментованих у вступному слові питань та виконаного художнього перекладу передмови і першої книги «De secreto conflictu curarum mearum» слід зазначити наступні аспекти:

- написання відомого нам варіанту «De secreto conflictu curarum mearum» не було одноразовим актом, а відбулося у кілька редакцій у більш пізній порівняно із зазначеною автором датою період;
- праця була відкрита вже після смерті Петрарки, адже найбільш ймовірно задумувалася як особистий щоденник, а не твір для публікації (принаймні, прижиттєвої);
- персонажі твору, які ведуть діалог за мовчазної присутності Істини, не є індивідуальним цілісним образом Петрарки та достовірною історичною реконструкцією Блаженного Августина, а символізують протиборство двох головних складових душі Франческо: вкрай чуттєвої, спраглої до земної слави і майже фанатичного оспівування

кохання (Франческо) та розсудливої і зверненої до роздуму і пізнання істини (Августин);

- основними літературними прототипами та джерелами натхнення Петрарки при написанні твору стали такі праці як «*Tusculanae disputationes*» Цицерона, «*De consolatione philosophiae*» Боеція, «*De tranquillitate animi*» Сенеки та, звісно ж, «*Confessiones*» Блаженного Августина;
- досягнення якнайбільш можливої близькості до оригінального латинського тексту, зокрема в аспектах збереження розлогих періодів (наскільки це дозволяли відмінності українського та латинського синтаксису), збереження темпових особливостей бесіди та відтворення яскравого емоційного навантаження її змісту стали ключовими орієнтирами нашого перекладу.

Таким чином, наша робота заклала підґрунтя до підготовки перекладу решти книг і коментування всього твору задля надання українському читачеві майбутньої можливості насолодитися однією із перлин латинської прози Франческо Петрарки.

Звісно ж, наше дослідження не вичерпує всіх питань як стосовно «*De secreto conflictu curarum mearum*», так і тим більше щодо латинської спадщини Петрарки загалом, адже його головне сподівання – зробити внесок в актуалізацію інтересу українського читача до цієї фундаментальної постаті в історії світової літератури та до праць Петрарки, які є дивовижним стимулом самоаналізу і самовдосконалення кожної окремо взятої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрарка Ф. Вибране / Франческо Петрарка ; пер. з італ. І. В. Качуровського. – Мюнхен : Ін-т Літ. ім. Михайла Ореста, 1982. – 160 с.
2. Петрарка Ф. Канцоньєре / Франческо Петрарка ; пер. з італ. А. О. Перепадя ; авт. передм.: М. Сантагата, Н. Ф. Баллоні. – Харків : Фоліо, 2007. – 282 с.
3. Петрарка Ф. Про незнання власне й багатьох інших: вибрані твори./ Франческо Петрарка ; пер. Б. Т. Завідняк. – Львів : Априорі, 2022. – 352 с.
4. Baldassari G. Unum in locum. Strategie macrotestuali nel Petrarca politico. / Gabriele Baldassari. – Milano : LED, 2006. – 292 p.
5. Baron H. Petrarch's "Secretum": Its Making and Its Meaning. / Hans Baron. – Cambridge, MA : The Medieval Academy of America, 1985.
6. Baron H. Petrarch's "Secretum": was it revised – and why? The Draft of 1342-43 and the Later Changes / Hans Baron // Bibliothèque d'Humanisme Et Renaissance. – 1963. – Т. 25, № 3. – p. 489-530.
7. Bausi F. Petrarca antimoderno. Studi sulle invettive e sulle polemiche petrarchesche / Francesco Bausi. – Firenze : Franco Cesati Editore, 2008. – 308 p.
8. Berté M. "Intendami chi può". Il sogno del Petrarca nazionale nelle ricorrenze dall'unità d'Italia a oggi. Luoghi, tempi e forme di un culto / Monica Berté. – Roma, Edizioni dell'Altana, 2004. – 272 p.
9. Billanovich G. La tradizione del testo di Livio e le origini dell'Umanesimo / Giuseppe Billanovich. – Padova : Antenore, 1981.
10. Billanovich G. Petrarca e il primo umanesimo / Giuseppe Billanovich. – Padova : Antenore, 1996.
11. Billanovich G. Petrarca letterato. Lo scrittoio del Petrarca / Giuseppe Billanovich. – Roma : Edizioni di storia e letteratura, 1947.
12. Cappelli G. M. El humanismo italiano. Un capítulo de la cultura europea entre Petrarca y Valla / Guido Maria Cappelli. – Madrid : Alianza Editorial, 2007. – 294 p.

13. Cappelli G. L'Umanesimo italiano da Petrarca a Valla / Guido Cappelli. – Roma: Carocci editore, 2013.
14. De secreto curarum conflictu dialogi tres. Reggio Emilia : Franciscus Mazalis, 1501.
15. Dotti U. La formazione dell'umanesimo nel Petrarca (Le "Epistole metriche") / Ugo Dotti // Belfagor. – 1968. – Vol. 23. – p. 532-563.
16. Dotti U. Petrarca civile / Ugo Dotti. – Roma : Donzelli, 2001.
17. Dotti U. Petrarca e la scoperta della coscienza moderna / Ugo Dotti. – Milano : Feltrinelli, 1978.
18. Dotti U. Vita di Petrarca / Ugo Dotti. – Bari : Laterza, 1987.
19. Dotti U. Vita di Petrarca / Ugo Dotti. – Torino : Nino Aragno Editore, 2014.
20. Feo M. Petrarca nel tempo: tradizione, lettori e immagini delle opere: catalogo della mostra / Michele Feo. – Pontedera (Pisa) : Bandecchi & Vivaldi, 2003.
21. Foster K. Petrarch: Poet and Humanist / Kenelm Foster. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 1984.
22. Francesco Petrarca. Opera omnia / a cura di P. Stoppelli. – Roma : Lexis Progetti Editoriali, 1997.
23. Francesco Petrarca. Prose / a cura di G. Martelloti, P. G. Ricci, E. Carrara, E. Bianchi. – Milano : Ricciardi, 1955.
24. Francisci Petrarcae opera quae extant omnia. 3 vol. Basileae : Heinrich Petri, 1554.
25. Francisci Petrarcae opera quae extant omnia. 4 vol. Basileae : Sebastianus Henricpetri, 1581.
26. Franciscus Petrarca de secreto conflictu curarum suarum. – Deventer : Jacobus de Breda, 1498.
27. Franciscus Petrarca de secreto conflictu curarum suarum / Ed. J. Canter. – Antwerp : Gerardus Leeu, 1489.
28. Geiss J. Zentren der Petrarca-Rezeption in Deutschland (um 1470-1525): Rezeptionsgeschichtliche Studien und Katalog der lateinischen Drucküberlieferung / Jürgen Geiss. – Wiesbaden : Reichert, 2002. – 481 p.

29. Lee A. Petrarch and St. Augustine. Classical Scholarship, Christian Theology and the Origins of the Renaissance in Italy / Alexander Lee. – Leiden : Brill, 2012.
30. Librorum Francisci Petrarcae Basileae impressorum annotatio. – Basileae : Magister Ioannes de Amerbach, 1496.
31. Librorum Francisci Petrarcae impressorum annotatio. – Venetiis : Simon de Luere, 1501.
32. Librorum Francisci Petrarcae impressorum annotatio.– Venetiis : Simon Papiensis dictus Bivilaqua, 1503.
33. Lucin B. O Djevo lijepa, Polutisucljetna prijevodna sudbina Petrarkine kancone «Vergine bella» u Hrvata / Bratislav Lucin. – Split : Književni Krug, 2004. – 79 p.
34. Mann N. Petrarch / Nicholas Mann. – Oxford : Oxford University Press, 1984.
35. Mann N. Pétrarque: Les voyages de l'esprit. Quatre études / Nicholas Mann ; Préf. du M. Fumaroli. – Grenoble : Jérôme Millon, 2004. – 127 p.
36. Mazzotta G. The Worlds of Petrarch / Giuseppe Mazzotta. – Durham, NC : Duke University Press, 1993.
37. Opere di Francesco Petrarca / a cura di E. Bigi. – 2 ed. – Milano : Ugo Mursia Editore, 1963. – 1256 p.
38. Opere latine di Francesco Petrarca / a cura di A. Bufano. – Torino : UTET, 1975.
39. Petrarca a jedność kultury europejskiej: materiały międzynarodowego zjazdu, Warszawa, 27-29 maja 2004 / Red. M. Febbo, P. Salwa. – Warszawa : Semper, 2005. – 558 p.
40. Petrarca e Agostino / ed. by C. Roberto, C. Donatella. – Roma : Bulzoni, 2004. – 187 p.
41. Petrarca F. Mé tajemství. O tajném střetu mých myšlenek. Secretum meum. De secreto conflictu curarum mearum / Francesco Petrarca ; přelož. R. Psík, úvod od J. Špička. – Praha : OIKOYMENH, 2004. – 318 p.

42. Petrarca F. *My Secret Book* / Francesco Petrarca ; Ed. and trans. by N. Mann. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2016. – 304 p.
43. Petrarca F. *Petrarch's Secret: or, the soul's conflict with passion ; three dialogues between himself and S. Augustine* / trans. from Latin by W. H. Draper. – London : Chatto and Windus, 1911. – 192 p.
44. Petrarca F. *Secretum* / Franciscus Petrarca. – Strasburg : Adolf Rusch, 1473.
45. Petrarca F. *Secretum* / Francesco Petrarca ; A cura di E. Fenzi. – Milano : Ugo Mursia Editore, 1992.
46. Petrarca F. *Secretum* / Francesco Petrarca ; A cura di U. Dotti. – Roma : Archivio Guido Izzi, 1993.
47. Petrarca F. *Secretum* / Francesco Petrarca ; A cura di U. Dotti. – Milano : Rizzoli, 2000.
48. Petrarca F. *Secretum meum, Lateinisch-Deutsch* / Francesco Petrarca ; herausgegeben, übersetzt und mit einem Nachwort von G. Regn und B. Huss. – Mainz : Dieterichsche Verlagsbuchhandlung, 2004. – 544 p.
49. *Petrarca und die römische Literatur* / Hrsg. von U. Auhagen, S. Faller, F. Hurka. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2005. – 337 p.
50. Petrarch F. *My Secret Book.* / Francis Petrarch ; Trans. by J. G. Nichols. – London : Hesperus Press, 2002. – 112 p.
51. Petrarch F. *Petrarch's Secretum: with introduction, notes, and critical anthology* / ed. by D. A. Carozza, H. J. Shey. – New York : P. Lang, 1989. – 284 p.
52. Petrarch F. *The Secret by Francesco Petrarch, with Related Documents (Bedford Series in History & Culture)* / Ed. with an intr. by C. E. Quillen. – New York : Macmillan, 2003; Boston : Bedford-St. Martins, 2003.
53. Quaglio A. E. *Francesco Petrarca* / Antonio Enzo Quaglio. – Milan : Garzanti, 1967.
54. Rico F. *Vida u obra de Petrarca, I: Lettura del "Secretum"* / Francisco Rico. – Padua : Antenore, 1974.

55. Stierle K. Francesco Petrarca: Ein Intellektueller im Europa des 14. Jahrhunderts / Karlheinz Stierle. – München : Hanser, 2003. – 972 p.
56. Stierle K. La vita e i tempi di Petrarca. Alle origini della moderna coscienza europea / Karlheinz Stierle ; Trad. di G. Pelloni. – Venezia : Marsilio, 2007. – 860 p.
57. Trapp J. B. Studies of Petrarch and His Influence / Joseph Burney Trapp. – London : The Pindar Press, 2003 – 590 p.
58. Trinkaus Ch. The Poet as Philosopher. Petrarch and the Formation of Renaissance Consciousness / Charles Trinkaus. – New Haven : Yale University Press, 1979.
59. Wilkins E. H. Life of Petrarch / Ernest Hatch Wilkins. – Chicago : University of Chicago Press, 1961.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

60. Francesco Petrarca «Africa» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/4s2Y2>
61. Francesco Petrarca «Bucolicum carmen» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/6gs7q>
62. Francesco Petrarca «Canzoniere» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/4uBbS>
63. Francesco Petrarca «Collatio coram domino Iohanne, francorum rege» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/bLci4>
64. Francesco Petrarca «Collatio laureationis» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/sF6Ps>
65. Francesco Petrarca «De gestis Cesaris» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/uFwqR>
66. Francesco Petrarca «De insigni obedientia et fide uxoria» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/EEg2T>
67. Francesco Petrarca «De otio religioso» – Режим доступу до ресурсу: <https://urlzs.com/21MDi>

68. Francesco Petrarca «De remediis utriusque fortunaе» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/eHjg4>
69. Francesco Petrarca «De sui ipsius et multorum ignorantia» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/ryXkP>
70. Francesco Petrarca «De viris illustribus» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/SEUW3>
71. Francesco Petrarca «De vita solitaria» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/inZmS>
72. Francesco Petrarca «Epistole metricae» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/SNCBF>
73. Francesco Petrarca «Familiares» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/NbHkj>
74. Francesco Petrarca «I trionfi» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/iNo7C>
75. Francesco Petrarca «Invectiva contra eum qui maledixit Italiae» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/a1bvw>
76. Francesco Petrarca «Invectiva contra quendam magni status hominem» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/XAMR2>
77. Francesco Petrarca «Invective contra medicum» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/MdxUG>
78. Francesco Petrarca «Itinerarium ad sepulcrum Domini» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/p92xe>
79. Francesco Petrarca «Liber sine nomine» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/XSQzz>
80. Francesco Petrarca «Orationes» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/2Pgxz>
81. Francesco Petrarca «Posteritati» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/AezA1>
82. Francesco Petrarca «Psalmi penitentiales» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/8ufFz>

83. Francesco Petrarca «Rerum memorandarum libri» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/2AH43>
84. Francesco Petrarca «Secretum» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/Tb32v>
85. Francesco Petrarca «Seniles» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/dzvHU>
86. Francesco Petrarca «Testamentum» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/MRuH9>
87. Francesco Petrarca «Varie» – Режим доступа до ресурсу: <https://urlzs.com/s6E6F>

ДОДАТКИ

Андреа дель Кастаньо, Франческо Петрарка
(фреска 1450 року, Галерея Уффіці, Флоренція)

Дім, де народився Франческо Петрарка, Ареццо

Анонімний автор, Лаура і Поет

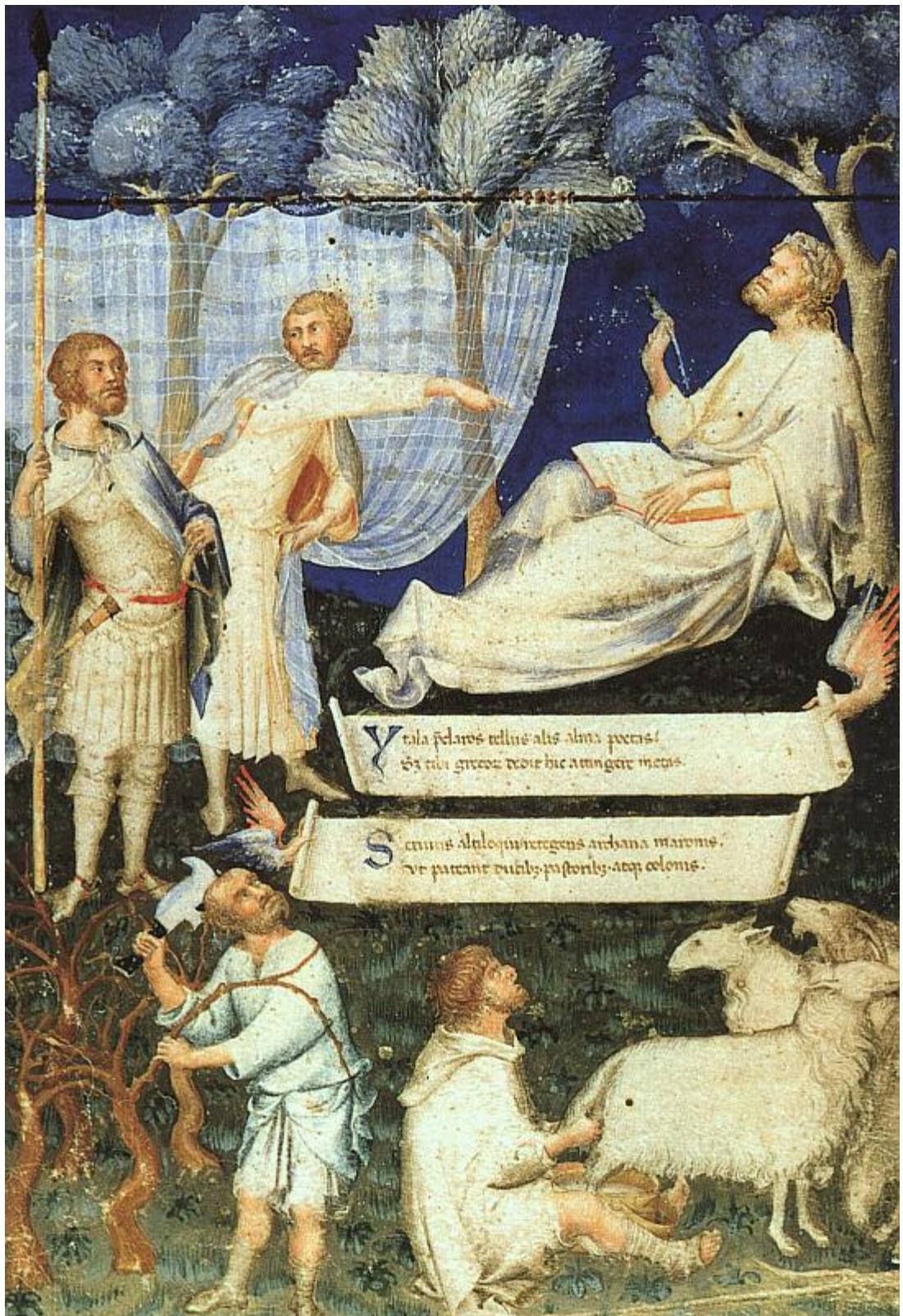
Мари Александр Валентин Сельс, *La farandole de Pétrarque*, 1900

Будинок Петрарки в Аркуа Петрарка
(назване на честь нього містечко, де Франческо провів останні роки життя)

Могила Петрарки в Аркуа, біля церкви Санта-Марія-Ассунта

Сімоне Мартіні, ілюстрація до кодексу Петрарки «Вергілій Амброзіанський»
(Пінакотека Амброзіана, Мілан)